

„יביע אומר“

אשר הופיע בשנת תפרי"ח לפ"ק, וכעת מופיע בס"ד בתוספת נופך

הוריות

דף ג': במשנה, הורו בית דין וידעו שמעו וחזרו בהן וכו', והלך ועשה על פיהם, רבי שמעון פומר וכו'. התוספות שבת (צג.) הוכיחו מכאן שרבי שמעון סובר שיחיד שעשה בהוראת בית דין פטור, ושלא כגירסת רש"י שם, (שהיא גם כן הגירסא שלפנינו שם), שרבי שמעון סובר יחיד שעשה בהוראת בית דין חייב. ע"ש. ואי משום הא לא איריא, שיש לפרש כמו שכתב רבינו עובדיה מברטנורא, דמיירי שפשטה הוראתם ברוב צבור, ואחר שבת דין חזרו בהם עשה היחיד על פיהם, כי לא ידע שחזרו בהם, והרי הוא מכלל הצבור, ולעולם מודה רבי שמעון שיחיד שעשה בהוראת בית דין חייב, כפי ההלכה שנפסקה כדברי חכמים דפליגי אדרכי יהודה, וכמו שפסק הרמב"ם (בפרק יג מהלכות שגגות). וכן כתב המאירי. אלא דלפירוש רבינא אליבא דרבי שמעון ביבמות (צא רע"ב), על כרחנו דסבירא ליה יחיד שעשה בהוראת בית דין פטור, וכמו שפירש רש"י להז"ה שם. וכן יש להעיר בהא דאמר רבי אליעזר במשנתנו שהוא ספק, וכתב רבינו עובדיה מברטנורא, שהלכה כרבי אליעזר, והא אנן קיימא לן יחיד שעשה בהוראת בית דין חייב, וכמו שפסק הרע"ב עצמו בריש מכילתין. ובעל כרחנו לפרש דברי רבי אליעזר גם כן באופן שפשטה הוראה ברוב צבור. וכן כתב בתוספות הגאון רבי עקיבא איגר אות ג'. ומיהו ביבמות (צב.) מבואר במסקנא שדעת רבי אליעזר היא שיחיד שעשה בהוראת בית דין פטור. ומכל מקום מכיון שאפשר לפרש דברי רבי שמעון ורבי אליעזר גם לדידן, משום הכי פסק הרע"ב כרבי אליעזר. (והנה אף על פי שרבי אליעזר לא בעי חתיכה משתי חתיכות, כמבואר בכריתות יז סע"ב והלאה, וגם לא קיימא לן כרבי זירא בגמרא בסוף העמוד שם, שהצורך בחתיכה משתי חתיכות כדי שיהיה אפשר לברר, דאנן קיימא לן דבחתיכה אחת ספיקא דאורייתא לקולא, ואינו חייב אשם תלוי, וכמו שכתבו המהרימ"ט (חלק יורה דעה סימן א'), והפרי חדש ביורה דעה (סימן קי), אליבא דהרמב"ם (סוף פרק ט' מהלכות טומאת מת) דסבירא ליה דספיקא דאורייתא לחומרא מדרבנן. מכל מקום יש לומר דהכא חשיב שפיר כחתיכה משתי חתיכות, דאיקבע איסורא, שכיון שבת דין חזרו בהם, והוקבע איסור על פיהם, והוא עשה כן לאחר מכן, הוי ספק.

ועיין בספרא דבי רב עם פירוש הראב"ד בפרשת ויקרא דף כא סע"ב, ובמסורת התלמוד שם. ודו"ק). ובתוספות הרא"ש כתב: שבעל כרחנו רבי אלעזר גרסינן שהוא בר פלוגתא דרבי שמעון, ואף בברייתא נחלקו רבי מאיר ורבי שמעון ורבי אלעזר וסומכוס. ותימה דאם כן היכי קתני אמר רבי עקיבא מודה אני בזה, וכי רבי עקיבא יאמר על דברי תלמידו רבי אלעזר מודה אני בזה. ע"כ. ורבינו חננאל גרס רבי אלעזר, וגירסתו מורה אני בזה. (וכמו שכתב המו"ל לפירוש הר"ח בהגהה בדף ד' סע"כ). ובמלאכת שלמה עדני גרס רבי אלעזר, ושכן עיקר הגירסא, וכו', וסיים שם גירסא אחרת במתניתין: „רואה אני בזה". ע"ש. ולפנינו בספרא (פרשת ויקרא פרשתא ז') איתא רבי אליעזר גם בברייתא דפליגי בה רבי מאיר ורבי שמעון וסומכוס. וכן הוא בירושלמי, ובמשנה שבמשניות, ובמאירי, כולוהו גרסי רבי אליעזר. וכן הוא בתוספות ד"ה משל. וכן כתב בסדר הדורות ערך רבי אליעזר. ומה שהקדים רבי שמעון לרבי אליעזר, כי עליו תסוב אמרתו של רבי עקיבא, ומשום הכי סמך אליו דברי רבי אליעזר רבו, וגם מפני שהדעה המוזכרת באחרונה היא יותר עיקר להלכה, כמו שכתב הרא"ש בפסקיו (פרק קמא דבבא קמא סימן ה'), שממה שקבעו בגמרא התירוצין של רב הונא באחרונה, אף שהיו קדם לרב פפא ולרב הונא בריה דרב יהושע, שמע מינה שתירוצין רב הונא עיקר לפסוק הלכה כמותו. וכיוצא בזה כתבו התוספות (עבודה זרה כב). ד"ה אין מעמידין. ובהרא"ש שם. והכא נמי הלכה כרבי אליעזר כנ"ל, וכן פסק הרמב"ם (בסוף פרק יד מהלכות שגגות). אבל בספר שער יוסף כתב, דמאי דפשיטא ליה להרב בית דוד על המשניות דרבי אליעזר גרסינן, וכן כתב בשושנים לדוד פארדו, לדעתי אינו כן, אלא רבי אלעזר גרסינן, שהיה חבר לרבי מאיר ולרבי שמעון תלמידי רבי עקיבא, וזהו שנשנו דבריו אחר דברי רבי מאיר ורבי שמעון. אבל רבי אליעזר הוא רבי אליעזר הגדול. ועיין בתוספות סנהדרין (טו): ד"ה ורבי יוחנן, ואומר רבינו תם, דרבי אלעזר גרסינן שמזכירו אחר רבי מאיר וכו'. עכת"ד. ואינו מוכרח, שכבר מצאנו בכמה מקומות שמקדים בברייתא או במשנה תלמיד לרבו, כגון בברכות (ט): רבי מאיר אומר משיכיר בין זאב לכלב, רבי עקיבא אומר בין חמור לערוד וכו'. ובעירובין (לב). דברי רבי, רבן שמעון בן גמליאל אומר וכו'. ובשבת (נה): מקדים דברי רבי אלעזר לרבי יהושע ורבן גמליאל. ובשבת (סב). מקדים דברי רבי מאיר לרבי אליעזר. (ועיין בחידושי הרש"ש שם). הרי שמקדים דברי תנא לפני דברי רבו דרכו. וכן מצאתי בחידושי הרש"ש לפסחים (עו). שהביא עוד כיוצא בזה מברייתא דביצה (לב). שמקדים דברי רבי מאיר לרבי יהושע. ובשבת (נמ): מקדים דבריו לרבי אליעזר. וכן שם (סב). וכן בהוריות (ג): מקדים רבי שמעון לרבי אליעזר. ובמשנה (ריש פרק ג' דמקואות) מקדים דברי רבי יוסי לרבי יהושע. ועוד. ע"ש.

והנה התוספות בבא מציעא (ד:) כתבו, דאף על גב דרבי שמעון בן אלעזר תלמיד רבי עקיבא הוה, אין לחוש למה שחולק עמו והוזכר קודם, שכעין זה מצינו לקמן (בבא מציעא ז.) שרבי חולק על רבן שמעון בן גמליאל והוזכר קודם. וכתב על זה בחידושי הרש"ש שם, שבחידושויו לפסחים עז. (הנ"ל) נמצא כן אף בתלמיד תלמידו. ע"כ. נראה שהבין דרבי שמעון בן אלעזר תלמיד רבי עקיבא ממש, ולא כן הוא, כי רבי שמעון בן אלעזר תלמיד רבי מאיר הוא, וכמו שהוכיחו התוספות במנחות (לא סע"ב) ורבי מאיר תלמיד רבי עקיבא היה, כמבואר בעירובין (יג.), ויבמות (סב:), וסנהדרין (פו.), ובכמה דוכתי. וכבר תמה מרן החיד"א בספר שער יוסף (דף פד ע"ג) על מה שכתבו התוספות (בבא מציעא ד:) הנ"ל, דרבי שמעון בן אלעזר תלמיד רבי עקיבא, ואינו אלא תלמיד רבי מאיר. ע"ש. אולם באמת לא קשה מידי, שדרך הראשונים לומר „תלמיד“, גם על מי שהוא „תלמיד תלמידו“, עיין בפירוש רש"י סנהדרין (נח.). שכתב דרבי מאיר תלמיד רבי אליעזר. וכן כתב עוד רש"י בעירובין (מד.), ובאמת שהוא תלמיד תלמידו, שהוא תלמיד רבי עקיבא שהיה תלמידו של רבי אליעזר. אלא ודאי דלאו דוקא הוא. ועיין עוד בתוספות כתובות (ל.) ד"ה איכא ביניהו: „דניחא ליה לאוקומי רבי שמעון בן מנסיא כרבי עקיבא שהוא רבו“. ואינו אלא תלמיד תלמידו, שהיה בימי רבי ובניו, וכמו שפירש רש"י (ביצה כז.). ע"ש. וכן כתב במשמרות כהונה כתובות שם. ועיין עוד בפירוש רש"י עירובין (ה:): שכתב, דרב הונא בריה דרב יהושע היה תלמיד רב הונא. ובאמת שאף רבא שהיה רבו של רב הונא בריה דרב יהושע, (כפירוש רש"י עירובין כו.), לא ראה את רב הונא מעולם, שהרי בקידושין (עב:) אמרו ביום שמת רב יהודה נולד רבא, ורב הונא נפטר קודם רב יהודה, כדמוכח במועד קטן (יז.) גברא רבה כרב יהודה ליכא, והרי רב הונא היה גדול מכל תלמידי רב, והיה נחשב כרבו של רב יהודה, כמו שכתב הרא"ש (פרק הגזל עצים סימן י'), אלמא דרב הונא נח נפשיה קודם רב יהודה, ואם כן רבא לא ראהו מעולם. וכן הוכיחו במישור התוספות (כמנחות לו. ובבכורות יד.). וכן כתב הרא"ש (בפרק ד' דבבא מציעא סימן ו'), ובתשובות מהר"י קולון (שרש קסט.). ע"ש. ובעל כרחך תלמיד תלמידו קאמר. ועוד שהרי בפסחים (קיא:) אמרינן, דרב פפא הוה אזיל מימיניה דאביי, ורב הונא בריה דרב יהושע משמאליה. אלמא דרב פפא היה יותר גדול מדרב הונא בריה דרב יהושע, וכדקיימא לן ביומא (לז.), שלשה שהיו מהלכים בדרך, הרב באמצע, גדול מימינו, וקטן משמאלו. (וכן הוא במסכת דרך ארץ רבה פרק ד', ובכלה רבתי פרק ז'). וכן הוכיח במישור הפרי חדש (בפרק ה' מהלכות ערב יום הכפורים הלכה יב.) ועיין עוד בברכות (נז.) דרב פפא הוה ראש ישיבה, ורב הונא בריה דרב יהושע ראש לבני כלה. ועיין בפירוש רש"י שם. והנה מבואר בפירוש רש"י (כתובות לד.) שרב פפא לא היה בימיו של רבה. ע"ש.

וכל שכן שלא ראה את רב הונא, שרבה היה תלמיד רב הונא. (עיין תוספות מנחות לו. ובכמה דוכתי). ואם כן גם רב הונא בריה דרב יהושע לא ראה את רב הונא מעולם. ולכן בעל כרחך דתלמיד דקאמר היינו תלמיד תלמידו. וכן מה שכתב בשיטה מקובצת בבא קמא (לג:) בד"ה הא נמי רבה אמרה, כלומר ורב הונא בריה דרב יהושע תלמידו של רבה, וחייב לומר בלשון רבו (ברכות מז.). ע"כ. גם זה לאו דוקא, דרב הונא בריה דרב יהושע תלמיד רבא היה (רש"י עירובין כו.), ורבא תלמיד רבה, כמו שכתבו התוספות בבא קמא (כו סע"ב), והרא"ש בכתובות (פרק ז' סימן יג). ועיין עוד בשלמי הגבורים (סוף פרק ב' דבבא קמא) מה שכתב בזה. וכן כתב המהרש"א בחידושי אגדות (הוריות יד). דאביי ורבא תלמידי רבה ורב יוסף. ע"ש. אלא תלמיד תלמידו קאמר. ועיין בספר אהל ישרים (מערכת ר' אות עד). [וע"ע בספר מקנה אברהם כלל שפד. ובטהרת המים מערכת ר' אות א. ובנחמד למראה ח"ב דמ"ה ע"ג].

גם התוספות גיטין (לט.) כתבו שאמימר תלמיד רבי יוחנן הוה, וכאמת שלא יתכן כלל לומר שתלמידו ממש היה, שהרי רמי בר חמא שהיה אבי אמו של אמימר (עיין בכתובות כא רע"ב), היה חבירו של רבא, וכמבואר בבבא בתרא (יב:). ורבא תלמידו של רבה, כמו שכתבו התוספות והרא"ש הנ"ל, ורבה היה תלמידו של רבי יוחנן, וכמו שאמרו בשבועות (י:), וכן בנדרים (נמ.), דאמר ליה רב חסדא לרבה מאן ציית לך ולרבי יוחנן רבך. ובכתובות (קיא.) שאמרו לו לרבה, יש לך רב ומנו רבי יוחנן. ע"ש. אלא ודאי תלמיד תלמידו קאמר. ובחידושי הרש"ש גיטין שם תמה על התוספות, שהרי אמימר בתראה טובא הוה, ולא ראה את רבי יוחנן, כמו שכתבו התוספות שבת (צג.). ע"כ. וכן הקשה בספר יד מלאכי (כלל נב), מההיא דשבת (צג.), ונדחק לומר שהוא אמימר אחר. ע"ש. ויש לתוספות עוד ממה שכתב רש"י (עבודה זרה עא:) דאביי ורבא קשישי טובא מאמימר. ע"ש. אבל לפי האמור נחא, דלאו דוקא תלמידו אלא תלמיד תלמידו. ועיין בשיטה מקובצת כתובות (מג:) שכתב דרבה ורב יוסף תלמידי רב היו. והרי רבה לא ראה את רב מעולם, כמו שכתב רש"י בכתובות (עג:). וכן כתבו התוספות (ערכין ז.). והכי נמי רב יוסף, וכמו שכתב רשב"ם בבבא בתרא (נא.). אלא הכוונה שהיו תלמידי רב הונא ורב יהודה, שהיו תלמידי רב. ועיין בספר הר המר (דף לד ע"ד *).

(*) והנה מרן בכללי הגמרא שלו (דף ק' ע"א) תמה על מה שכתב רש"י (כתובות עג:), שרבה לא ראה את רב מעולם, והרי בסוף כתובות (קיא.) אמרו לרבה, יש לך רב ומנו רבי יוחנן, ומוכת שרבה היה בזמן רבי יוחנן, ורבי יוחנן היה בדור רב ושמואל. ע"כ. ולכאורה יש ליישב על פי מה שאמרו בחולין (צה:) שרב נפטר קודם רבי יוחנן. ועיין עוד בפירוש רשב"ם בבא בתרא (נא:). והנה בספר סדר תנאים ואמוראים (סימן פח) איתא, שרב חי שלש מאות שנה, ורבי יוחנן חי ארבע מאות שנה. ואם כן יש לומר שרבה היה בסוף ימי רבי יוחנן שהאריך

ובאמת שגם בש"ס נמצא כן, שלשון „תלמיד" לאו דוקא הוא אלא תלמיד תלמידו, וכמו שמצינו במשנה סוטה (פרק ה' משנה ב', כח:), אמר רבי יהושע, מי יגלה עפר מעיניך רבן יוחנן בן זכאי וכו', והלא עקיבא תלמידך, וידוע שהיה תלמיד תלמידו, שרבי עקיבא היה תלמיד רבי אליעזר ורבי יהושע,

ימים יותר מרב. ושוב ראיתי כן בספר גור אריה (בכללי הש"ס אות קלא), ובספר טהרת המים (מערכת ר' אות ט'), ובספר כרוב ממשח (בכללי אות י'). ע"ש. ועיין בספר משק ביתי סימן תמוז). אלא שתוות קשה הוגד לי בדברי סדר תנאים ואמוראים הנ"ל, שאיך יתכן לומר שרבי יוחנן האריך ימים כל כך, והרי רבי יוחנן נולד בימי רבי, וקרא עליו בטרם אצרך בבטן ידעתיך, כדאיא ביומא (פב:). ועיין עוד בחולין (קלז:). ורבי חתם המשנה בשנת ג' אלפים ותתק"ב, כמו שכתב הראב"ד בספר הקבלה, ורב אשי שהוא סוף הוראה (בבא מציעא פו). נפטר בשנת ד' אלפים וקפ"ו, וכמו שכתב הריטב"א בחידושו לעבודה זרה (ט). ועיין עוד באגרת דרב שרירא גאון. ואם רבי יוחנן חי יותר משלש מאות שנה, אם כן הוא חי לאחר רב אשי. וכן כתב בספר התרומה (סימן קלה), שלפי דברי סדר תנאים שרבי יוחנן חי יותר משלש מאות שנה, אם כן חי לאחר רב אשי. ע"ש. והרי במועד קטן (כה). מבואר שרבי יוחנן נפטר בימי ר' אמי ור' אסי תלמידיו. וכן בבבא מציעא (פד). מוכח שנפטר בימי רבי אלעזר בן פדת. ועוד דאם איתא דרבי יוחנן חי גם לאחר רב אשי, מדוע פסקו הפוסקים כהבבלי נגד הירושלמי משום דבתראה הוא, וכמו שכתבו הרי"ף והרא"ש (סוף עירובין). ע"ש. והרי רבי יוחנן הוא שחיבר הירושלמי, כמו שכתב הראב"ד בספר הקבלה, ואם חי עד לאחר רב אשי, נמצא הירושלמי בתראה טפי מהבבלי. ועיין בשו"ת הרשב"ש (סימן רנא) שכתב, רבי יוחנן חיבר הירושלמי, ואחריו כמאה שנה נחתם הבבלי על ידי רבינא ורב אשי שהיו סוף האמוראים, ובין זה לזה היה כמאה שנה שבהן נגלו כמה טעמים לחכמי בבל וכו', ולכן כל הפוסקים ראשונים ואחרונים ובכללם הרמב"ם ז"ל פסקו הלכותיהם על פי הבבלי וכו'. ע"ש. וצ"ע.

גם מה שכתב בסדר תנאים ואמוראים הנ"ל שרב חי שלש מאות שנה, הנה כן כתב בשיטה מקובצת כתובות פרק האשה שנפלו (פא). בד"ה והתניא ר' אבא אומר שאלתי את סומכוס, וזו לשונו: ומצאתי בסדר עולם להרמב"ם, שרב חי שלש מאות שנה וכו', והוא רב אבא שנזכר בברייתא שם, וכמו שכתב בספר הערוך (ערך רב). ע"ש. ובכונת בזה כתב בהגהות מהרח"ו בזהר הקדוש (פרשת בשלה דף נב ע"א), שרב תנא הוא, וחי ארבע מאות שנה, והוא רבי אבא הנזכר בזהר. ע"ש. וכן כתב בשו"ת חות יאיר (סימן קנב), שידוע שרב הוא רבי אבא, התלמיד המובהק מביין תלמידי רבי שמעון בר יוחאי מבעלי הסוד, וכמו שכתב רבינו מנחם עזריה מפאנו בספר יונת אלם. ע"כ. וקשה, שמכיון שרב מת בחיי שמואל חבירו, (כמו שאמרו בחולין צה: ומועד קטן כד.), ושמואל אסיה דרבי הוה (בבא מציעא פה:), ולא האריך ימים, כדמוכח בברכות (יח:). דלעגל קאתית. ע"ש. אם כן צריך לומר שחי מאות שנים בתקופת התנאים, ואיך הלך בסוף ימיו ללמוד אצל רבי ורבי חייא. ועיין להרמ"ע בספר כנפי יונה (חלק ג' סימן סב) שכתב, רב חי ארבע מאות שנה, והוא רבי אבא שנזכר בזהר. והוא גדול החברים אצל רבי שמעון בר יוחאי, ורבו של רבי חייא בחכמת הנסתר, ואחר כך שימש את רבי ורבי חייא במשנה וגמרא. ע"ש. ועיין עוד בספר בן יוחאי (שער ז' מענה נז), ובספר שבת של מי בחידושו לשבת (פא:), ובהשמטות (דף רנו ע"א). ע"ש. ושוב ראיתי למרן החיד"א בספר יעיר און (מערכת א' אות מד) שהביא דברי הכנפי יונה הנ"ל. וע"ש. וראה עוד בספר יעיר און (מערכת י' סוף אות יב) שכתב, שבספר הקנה כתוב שרב חי שלש מאות שנה ורבי יוחנן חי

ורבי אליעזר ורבי יהושע תלמידי רבן יוחנן בן זכאי. וכן כתב הרמב"ם בפירוש המשנה שם, וזו לשונו: רבי עקיבא תלמידך, לרוב מעלתו, לפי שרבי עקיבא היה תלמיד רבי אליעזר, ורבי אליעזר תלמיד רבן יוחנן בן זכאי, אבל לגבי רבי יהושע בן הורקנוס לא חשש לזה השיעור, ואמר תלמיד תלמידך כמו שהיה באמת. ע"כ. וכן כתב בתוספות יום טוב שם. ע"ש. וכן כתב בספר יד מלאכי (כללי הרמב"ם אות לב). ע"ש. ועיין עוד בגמרא חולין (קיג:): דקאמר, "הא ידידה הא דרביה", על מימרא דשמואל משום רבי אליעזר. ופירש רש"י, הא דרביה, היינו רבי אליעזר שאמר כן שמואל משמו. וכל היכא דקתני "משום" פלוני, לא שמע מפיו, אלא שמע מאחרים שאמרו מפיו, ושמואל לא ראה את רבי אליעזר מימיו, שרבי אליעזר היה בימי החרבן, ומתלמידי רבן יוחנן בן זכאי, ושמואל מדורות אחרונים היה בסוף שנותיו של רבי. ע"כ. וכן העיר בזה בספר יד מלאכי (כלל ריד). והביא עוד כיוצא בזה מבבא בתרא (קמז:), ובבא קמא (ל). ע"ש. וכן בתוספות ביצה (ד' סע"א) אמרו, "הא ידידה הא דרביה" על ר' יהודה בשם ר' אליעזר, וידוע שרבי יהודה תלמיד רבי עקיבא, ורבי עקיבא תלמיד רבי אליעזר. וכן כתב בסדר הדורות (ערך רבי יהודה בר' אלעאי אות ז') בשם הרשב"א, דלאו דוקא קאמרי, "הא דרביה", אלא רבו דרבו הוה. ע"ש. ועיין עוד בסדר הדורות (ערך רבי שמעון בן יהוצדק אות ב'), שהביא עוד ממה שאמרו ביומא (ג:), ומי אמר רבי יוחנן הכי, והאמר רבי יוחנן משום רבי ישמעאל וכו', הא ידידה הא דרביה, ופשיטא שלא ראה רבי יוחנן את רבי ישמעאל שקדם לו הרבה וכו'. ע"ש. וכן הוכיח מזה בספר אהל ישרים (מערכת ה' אות נד). ומה שכתב שם הרב המגיה יש להשיב על דבריו. ועיין בספר שרשי הים חלק ב' (דף קע"ד), שקורא את רבי ישמעאל רביה דרבי יוחנן, ומפלפל בסוגיא דיומא (ג: הנ"ל). ע"ש. וכן בספר בן אברהם (בכלליו אות יח) למד

ארבע מאות שנה. וכתב שהוא פלא, שהרי רבי יוחנן נולד בזמן רבי, ומת בימי ר' אמי מהאמוראים הראשונים. ע"ש. והניף ידו שנית בשם הגדולים (ערך ירושלמי). ע"ש. ועיין עוד בסדר הדורות (ערך אבא אריכא אות ח'), ועוד לו (בערך רבי יוחנן אות ו'), ובספר יד מלאכי (כלל תקנא), ובספר אהל ישרים (מערכת א' אות יג). ע"ש. והלום ראיתי להגאון רבי יוסף חיים בספר בן יהודיע (בבא מציעא פו. בד"ה ודע), וביתר הרחבה בספרו בניהו (שבת ג.), שהוכיח במישור מדברי האר"י בשער הגלגולים (הקדמה כו) שרבי חייא תלמיד רבינו הקדוש אינו רבי חייא שנזכר בוזהר, וכן רבי אבא שנזכר בוזהר ובאדרא, אין זה רב הנזכר בגמרא, כי האר"י ז"ל מנה את רב מבחינה שניה של כת רבינו הקדוש, ורבי אבא נמנה בכלל הבחינה הראשונה של כת רשב"י וכו'. ע"ש. וכן בשו"ת תורה לשמה (סימן תנה) כתב, דמה שכתב הרמ"ע בכנפי יונה שרב חי' ת' שנה והוא רבי אבא שנזכר בוזהר, וכן כתבו עוד מקובלים, כולם לא ראו דברי רבינו האר"י שהעתיק מהרש"ו מכתבת יד אביו מהרח"ו, שמדברי רבינו האר"י בשער הגלגולים נראה להדיא שרב לחוד ורבי אבא שנזכר בוזהר לחוד וכו', ונמצא שאין האמת כאשר חשבו הרמ"ע ודעימיה. ע"ש. ודו"ק.

משם שרבי ישמעאל רביה דרבי יוחנן. ע"ש. ואפשר דמכירא להו כמו שכתבנו לעיל בשם סדר תנאים ואמוראים, וספר הקנה, שרבי יוחנן חי שלש מאות שנה, ובעל כרחנו שחי בתקופת התנאים, ויתכן שלמד באמת מפי רבי ישמעאל. ואשר בזה מתיישבת גם קושית הסדר הדורות (ערך רבי יוחנן), שאיך אמר רבי יוחנן (בבבא בתרא כה.) שמעתי מהולכי אושא, ושם בנמרא (ע"ב) מאן הולכי אושא רבי ישמעאל. ואיך יתכן ששמע מרבי ישמעאל. ע"ש. ומיהו עדיין יש לומר שמכיון שרבי ישמעאל היה חבירו של רבי עקיבא כמו שהוכיח בסדר הדורות (ערך רבי ישמעאל אות ב'), וכיום שמת רבי עקיבא נולד רבי (קידושין עב:), ורבי יוחנן נולד בסוף ימי רבי (יומא פב:), לא יתכן שלמד או שמע מפי רבי ישמעאל. ועיין עוד בתוספות (בבא מציעא פד.) בד"ה אמר רבי יוחנן אנא אשתיירי משפירי ירושלים, רבי יוחנן אחר החורבן הרבה היה, אלא כלומר אשתיירי ממשפחתם. ע"ש. וע"ע בספר שערי צדק (שער החצר סימן תקס"ד).

ולכאורה יש להעיר עוד מסנהדרין (יא.), נתנו חכמים עיניהם בהלל הזקן, וכשמת אמרו עליו הי חסיד הי עניו תלמידו של עזרא. וכן הוא בירושלמי (סוף סוטה). (ועיין בשו"ר קרבן שם). ובדאי שלא היה תלמידו ממש, אלא תלמיד תלמידו. אך יש לומר דהתם הכוונה תלמידו במעשים טובים, כעין מה שאמרו בברכות (ו:), ובאבות (פרק ה' משנה יט), מתלמידיו של אברהם אבינו. ושוב ראיתי כן בשו"ת זקן אהרן הלוי (סימן לב), שמצינו שהחכמים קוראים תלמידו של אדם מסויים, אף על פי שלא ראהו מעולם, אלא מפני שהולך אחר מדותיו ודעותיו, וכמו שאמרו באבות מתלמידיו של אברהם אבינו, ובסנהדרין אמרו על הלל הי חסיד הי עניו מתלמידיו של עזרא. וכן אמרו שם על שמואל הקטן מתלמידיו של הלל, והוא לא היה בזמנו, ששמואל הקטן תיקן ברכת המינים לפני רבן גמליאל (ברכות כח סע"ב), ובסנהדרין שם שעלה אצל רבן גמליאל לעבר את השנה. ע"כ. (ולפי מה שכתב הגאון יעב"ץ בהגהותיו לסנהדרין יא. יש לדחות הראיה משמואל הקטן. ועיין עוד בשו"ת מהרל"ה בקונטרס הסמיכה (דף רצ ע"א). ע"ש). ואפשר שנקמתי על הלל תלמיד עזרא, כי הלל היה ניצוץ עזרא, כמו שכתב בסדר הדורות (ערך הלל). ע"ש. ועיין בסוטה (יג.), ומה אלישע תלמיד אליהו ואליהו תלמיד משה. ופירש רש"י, דלאו דוקא אליהו תלמיד משה, אלא תורתו של משה לימדו לאלהיו. ע"כ. ויש לפרש גם כן על דרך הנ"ל. ולכאורה בלאו הכי יש לומר דמכירא ליה דפינחס הוא אליהו, ופינחס למד ממושה (סנהדרין פב.). ועיין רשב"ם בבא בתרא (קכא:) ובתוספות בבא מציעא (קיד:), ובפירוש רש"י שם. ובגליון הגיהו תורתו של משה לימדו לאלהיו. ע"כ. ולפי האמור בלאו הכי נחא. ועיין בספר משמרות כהונה על המכילתא (ריש פרשת בשלח), על מה שאמרו שם, משה רבו של

אליהו", שמכאן ראייה דפינחס הוא אליהו. ע"ש. ולפי מה שכתבנו אין זה מוכרח. והרי זה כמבואר. ועיין עוד בספר שבת של מי (שבת קל: דף רה ע"ד), ובספר נחמד למראה חלק ד' (דף קלח ע"ד), ובספר יפה ללב (בקונטרס יפה תלמוד דף לה ע"ד). ע"ש.

ולפי האמור יש להעיר בדברי התוספות (יבמות פג: בד"ה אמרי בי רב, שכתבו דבע"כ תרי רב המנונא הוו, אחד שהיה תלמיד רב חסדא (עירובין סג.), והאחד תלמיד רב, כמו שאמרו בבבא קמא (קו). מכדי רב המנונא תלמידיה דרב הוה. ע"ש. ואי משום הא לא איריא, שמכיון דרב חסדא תלמיד רב היה, כמו שכתב רש"י ביצה (כה). שרב הונא ורב נחמן ורב חסדא כולם תלמידי רב היו. וראה עוד בברכות (לח:), ובסוכה (לג סע"א), ובפירוש רש"י שם. אם כן שפיר קרי לרב המנונא תלמיד רב, אף על פי שהיה תלמיד תלמידו. ועיין תוספות עירובין (סג.) וסנהדרין (יו:). ע"ש. וכיוצא בזה כתב המאירי בהקדמתו לאבות (עמוד מט) שמה שאמרו בחולין (קיא:), דר' אמי תלמידיה דרבי יוחנן הוה, פירושו מתלמידי תלמידיו ומקבלתו ומשימתו. ע"ש. והנה בפירוש רש"י בבא מציעא (מ' רע"א) כתב, וכן אמר רבה השביחו לאמצע, לא גרסינן, שאין דרך הגמרא להביא דברי אמוראים סיוע למשנה, ועוד דרכה תלמיד רב חסדא הוה, ואיך יאמר רב חסדא שמעתתא משמיה. ואי גרסינן לה, הכי גרסינן, וכן אמר רב, שהיה רבו של רב חסדא. ע"כ. ובהגהות חק נתן היה גורם בדברי רש"י „רבא“. (וכן גירסת סדר הדורות ערך רבא אות ח'). והקשה שאיך כתב רש"י שרבא תלמיד רב חסדא, והרי רבא תלמידו של רבה היה, ורבה תלמיד רב חסדא. ע"כ. ולא קשיא מיד, דתלמיד קרי גם לתלמיד תלמידו, ומיהו בלאו הכי אשתמטיתיה דברי הגמרא בבבא בתרא (יב:) שמבואר להדיא דרבא היה באמת תלמיד רב חסדא. (ועיין עוד ביומא עה:). ואילו רבה לדעת התוספות שבת (כג:) ד"ה גזרה, ובתוספות ראש השנה (יח). חברו של רב חסדא היה, ולא תלמידו. גם הרא"ש בבבא קמא (פרק ה' סוף סימן ה') כתב, והלכתא כרב חסדא שהיה גדול יותר מרבה. ע"ש. ולא כתב שהיה רבו של רבה, וקיימא לן אין הלכה כתלמיד במקום הרב. אלא ודאי דמבירא ליה שחבירו היה. ועיין עוד בחידושי הרש"ש מנחות (קו.). ודו"ק.

שוב אשוב לדברי התוספות בבא מציעא (ד:) שכתבו שאף על פי שרבי שמעון בן אלעזר תלמיד רבי עקיבא היה, אין קפידא במה שהקדימו לרבי עקיבא. והעירו המפרשים שהרי תלמידו של רבי מאיר היה, שהיה תלמיד רבי עקיבא. וכעת עלה ברעיוני ליישב על פי דברי התוספות (מנחות לא סע"ב), דהא דאמרינן בשבת (עט:). אמר רבי שמעון בן אלעזר מאיר היה כותבה וכו', ומדלא קאמר רבי מאיר, אלא מאיר, שמע מינה שחבירו היה. ואי הוה אמרינן תרי רבי שמעון בן אלעזר הוו ניהא. ע"ש. נמצא שהראשון היה חבירו של רבי

מאיר, ושפיר כתבו התוספות שהיה תלמיד רבי עקיבא. וכן כתב הרש"ש בחידושו לביצה (יז): דרבי שמעון בן אלעזר הראשון היה חבירו של רבי מאיר וכו'. ע"ש. ולכן העיר גם בחידושו לבבא מציעא (ד): על דברי התוספות, שבחידושו לפסחים (עז). נמצא שהקדימו גם לתלמיד תלמידו. אך במסקנת התוספות (מנחות לא): כתבו שאי אפשר לומר דתרי רבי שמעון בן אלעזר הוו, כדמוכח בבבא קמא (עח:). ונדחקו בזה. ע"ש. ועיין בכנסת הגדולה בכלליו (אות יח), ובשוררי כנסת הגדולה בכלליו (אות כח), ובספר שבת של מי על שבת (קלה), ובספר שדה יצחק מגילה (יט.). ע"ש.

ועינא דשפיר חזי למרן החיד"א בשער יוסף (דף פה ע"א) שכתב, שמדברי התוספות במנחות (קו.) ד"ה רבה אמר, נראה קצת שדברי האמוראים נסדרו כסדרם והלכתם, זולת היכא דמוכח להדיא בש"ס שהקדימו המאוחר. אבל על הסתם אמרינן דרב אשי וסיעתו שפיר דייקו והקפידו להקדים המוקדם, ולא אמרינן בהן שאין קפידא להקדים המאוחר, אף שבמשניות וברייתות אין קפידא בדבר. וכן כתב המהר"ש אלגאזי בספר הליכות אלי (אות תרפא). ושכן מוכח בתוספות שבת (ע' סע"ב) וכו'. ע"ש. ואכתי לא איפרק מחולשא, שהרי התוספות ביבמות (פו.) כתבו, דלא גרסינן רבי אלעזר בן עזריה, אלא רבי אלעזר, ממה שהקדים לו רבי מאיר, ורבי אלעזר בן עזריה קדים מוכח לרבי מאיר וכו'. ע"ש. ומשמע שגם בתנאים אין להקדים המאוחר. וכן כתבו התוספות קידושין (יח:), שאין דרך הגמרא להקדים דברי רבי עקיבא לרבי אליעזר רבו. ע"ש. ועיין עוד בתוספות סנהדרין (טו:). ועיין במהדורא בתרא למהרש"א (יבמות פד.). ע"ש. ועל סתירת דברי התוספות יש לומר על פי דברי המהרש"א פסחים (כו.) בתוספות ד"ה עד, שאין לתמוה על שהתוספות כתבו כן במקום אחד, ובמקום אחר כתבו כאופן אחר, שכן דרכם בכמה מקומות. וכן כתב עוד המהרש"א בגיטין (עד.). וכן כתב מרן החיד"א בספר שם הגדולים (מערכת ספרים אות ת'). וכן כתבו בשו"ת צפיהית בדבש (סימן כו דף מו ע"ד), ובשו"ת בנין ציון חלק ב' (סימן קסב) ובשו"ת עולת איש (חלק יורה דעה סימן י', דף לג ע"ד), שאין מקשים לתוספות, מדברי תוספות במקום אחר. ע"ש. ושוב ראיתי להחיד"א בספר דברים אחדים בקונטרס אחורי תרעא (דף קעג ע"ב), שהביא דברי הגאון רבי דוד פארדו בספר למנצח לדוד, שהשיג על מה שכתב בשער יוסף בזה, ושהוא סותר עצמו כמה שכתב בסוגיין למה שכתב (בדף פה ע"א). וע"ש. גם הלום ראיתי בספר שבת של מי בחידושו לשבת (ע:), שגם כן כתב לתמוה על החיד"א בשער יוסף שמחלק בזה בין תנאים לאמוראים, והרי במסכת עבודה זרה (ריש פרק אין מעמידין) מקדים רבינא לרבי פדת שקדם לו בזמן. ע"ש. אך הגה מבואר בתוספות (עבודה זרה כב.) ובהרא"ש שם, בשם רבינו תם, שהלכה כרבי פדת אף על פי שרבינא שהוא בתראה חולק עליו. ורבי

פדת היה מאמוראי קמאי, דמדקבע רב אשי לדברי רבי פדת באחרונה, שמע מינה שהם עיקר להלכה. ע"ש. וכן כתב בספר כריתות (שער ג' אות קלו). וכיוצא בזה כתב הרא"ש (בבבא קמא פרק א' סימן ה'): „דמדקבע רב אשי שינויא דרב הונא באחרונה, אף על גב דאיהו קדים לרב פפא ולרב הונא בריה דרב יהושע, משמע דחשיב ליה עיקר. (ועיין עוד בהרא"ש בבא מציעא פרק ד' סימן יט). ע"ש. ולפי זה אדרבה מכאן מוכח כהשער יוסף. והמהר"ש אלגאזי בספר הליכות אלי (סימן תרי) הביא גם כן דברי התוספות והרא"ש (עבודה זרה כב.) הנ"ל. וכן כתב התוספות יום טוב (פרק ד' דסוכה משנה ה'), שמכיון שבגמרא סידרו דברי רב לאחר דברי רבא, משמע דסתם הגמרא סבירא ליה כרב ולא כרבא. ע"ש. וכן כתב בספר יד מלאכי (כלל רלח) בשם השושנים לדוד (פרק י' דסנהדרין משנה ג'), דהיכא דמקדים דברי רבי עקיבא לדברי רבי אליעזר, לאורויי אתא דלא נזיל בתריה דרבי עקיבא, אלא כרבי אליעזר שהובא לאחרונה. ע"ש. וכן כתב בספר הליכות עולם (דף כה ע"א), ובכללי הגמרא (דף קו ע"א): ע"ש. ומכאן יש להעיר על מה שכתב המהרש"ל בספר ים של שלמה (בבא קמא פרק א' סימן כא), שמצינו כהאי גוונא בתלמוד, כשעיקר הסוגיא מדברי אמוראי בתראי, מקדים דבריהם לדברי הקדמונים מהם, ולכן הקדים עיקר הסוגיא של אביי ורבא ורב פפא, ואחר כך הביא תירוץ רב הונא. ע"ש. ויש ליישב. והפרי חדש במים חיים (פרק ג' מהלכות עבודת יום הכפורים הלכה ה') כתב לתרץ קושית הלחם משנה על הרמב"ם שפסק כדברי רבי אלעזר, שהטעם שהיה מונה אחת, אחת ואחת, אחת ושתיים וכו', משום שמא ימעה, ולא פסק כרבי יוחנן דמפיק לה מקרא דכתיב יזה וכו', שצריך מנין לכל אחת ואחת, ונפקא מינה היכא דלא מנה ולא טעה דלרבי יוחנן לא מהני, ואם כן היה לו להחמיר בשל תורה. (ומה גם שרבי יוחנן רבו של רבי אלעזר, כדאיתא ביבמות צו סע"ב, ובבא בתרא קלה: וקיימא לן אין הלכה כתלמיד במקום הרב). ותירץ הפרי חדש, שמכיון שהש"ס מביא דברי רבי אלעזר תחלה, קודם דברי רבי יוחנן, שמע מינה דהכי הלכתא. ע"ש. והוא היפך דברי התוספות והרא"ש וסיעתם, שאדרבה הסבירא האחרונה היא הנכונה. וצ"ע. (ועיין תוספות עבודה זרה לה. ובאהלי יצחק (ביצה ט.). ובספר מקנה אברהם (כלל שם ות"ו), ובספר נחמד למראה חלק ד' (דף קיח ע"ד, ודף קכט ע"א). ובספר מראה הנוגה (פרק א' מהלכות חגיגה הלכה ד'). והרש"ש מנחות (פט.). ע"ש.

ויש להוסיף עוד שמצאנו גם באמוראים, שמקדימה הגמרא דברי האמורא לאמורא הקודם לו, כגון הא דאיתא בגיטין (ו.) אמר רב פפא וכו', רב יוסף אמר וכו'. ורב פפא היה תלמיד רבא (רש"י עירובין כו. ותוספות שבת צג.), ורבא תלמידו המובהק של רב יוסף (עיין יומא נג. ועירובין נד. ומהרש"א בחידושי אגדות הוריות יד.). ועיין עוד בחידושי הרש"ש גיטין (לה:) אחא

דאמר התם, רב נחמן אמר אין צריך לפרט הנדר, רב פפא אמר צריך, והעיר, שהרי רב פפא תלמיד תלמידו של רב נחמן, (שרבא רבו של רב פפא היה תלמידו של רב נחמן. הרמב"ם בהקדמתו לחיבורו יד החזקה. והרא"ש נדרים פרק יא ס"ם א. ותוספות קידושין מב: וע"ז נח. ומנחות ז:) ואיך הקדימו לרב נחמן. ושוב ציין למה שכתב בחידושי הרשב"ש (פסחים עז). שמצאנו כזאת גם בתנאים. ע"ש. ובגיטין (פד:) כיצד יעשה ימלנו הימנה, מאן תנא, אמר חזקיה רבי שמעון בן אלעזר היא וכו', ורבי יוחנן אמר אפילו תימא רבי וכו'. וכתב הרשב"א בחידושי, והלכה כרבי יוחנן, דהאי חזקיה לאו רביה דרבי יוחנן הוא, אלא חזקיה בריה דרבי חייא בר רב. וכן כתב הר"ח וכו', אלא ודאי דחזקיה בר בריה דרב הוא. ע"ש. והרי ר' יוחנן חבירו של רב, והקדים דברי חזקיה בר בריה דרב לפניו. ובסדר הדורות (ערך חזקיה בנו של רבי חייא הגדול) הביא דברי הרשב"א בזה הלשון: „שחזקיה זה בנו של רבי חייא בריה דרב כהנא הוא“. ואף לפי זה הרי רב כהנא היה בדורו של רבי יוחנן, והיה תלמידו של רב, (כבא קמא קיז.), ונכדו היה כעין תלמיד תלמידו של רבי יוחנן, ואפילו הכי הקדימו לרבי יוחנן. אלא שיש לומר על פי מה שכתבו התוספות והרא"ש (עבודה זרה כב.) הנ"ל, שהקדימו לרבי יוחנן אף דקדים מיניה, משום שהלכה כרבי יוחנן. ועיין בשו"ת קרבן אשה בחידושי על הרמב"ם (פרק א' מהלכות מילה, דף עז ע"א), ובספר מקנה אברהם (כלל סה ושע"ו), ובספר מהרת המים (מערכת ת' אות לב). ע"ש. ומכאן תשובה למה שכתב הרב באר יעקב (כלל ס'), שמכיון שחזקיה הוזכר קודם רבי יוחנן, מוכח שהוא רבו של רבי יוחנן. ע"ש. ולא זכר שר דברי הרשב"א הנ"ל. (אלא דמה שכתבו הרשב"א והאחרונים הנ"ל שהוא חזקיה בנו של „רבי“ חייא בר רב, עיין בהגהות הגאון יעב"ץ (גיטין יח.) כי חייא בר רב לא נסמך להקרא רבי או רב. ע"ש). ועיין להגאון מהר"י נבארו בספר פני מבין (סנהדרין מז: , נה ע"א) שהביא בשם הרב בנין שלמה שכתב, דמסתברא דרבה גרסינן, שאם הוא רבא לא היה לו להש"ס להקדימו לרב המנונא דקדים ליה וכו'. וע"ש. ולפי האמור אין בכך כלום, שדרך הש"ס להקדים המאוחר. (ובלאו הכי הרי יש רב המנונא שהיה תלמיד רב חסדא, כמו שאמרו בקידושין כה. גבי סבי דנוניא, וכן כתבו התוספות עירובין סג. ויבמות פג: וגם רבא היה תלמיד רב חסדא, ואם כן שניהם בדור אחד היו). ועיין להלן (דף ח' ע"ב) מה שכתבנו עוד בזה. וכעת עמד קנה במקומו.

דף ד ע"ב. תפשוט הא דבעי רמי בר חמא וכו', לכאורה קשה, דפפי הוה ליה למימר לימא תהוי תיובתא דרב דאמר (לעיל ב.) דפטור, וממתניתין מוכח דחייב. ואף על גב דכעלמא אמרינן (כתובות ח.) רב תנא הוא ופליג, זהו רק כשמקשים עליו מברייתא, אבל אמתניתין לא מצי פליג,

וכמו שכתב בחידושי הרשב"א (בבא קמא צו:) וזו לשונו: ורב שביק רבנן ועביד כרבי מאיר, כתב רבינו זרחיה הלוי ז"ל, שאף על פי שיש הרבה בתלמוד שמניחים האמוראים דברי הרבים ופוסקים כדברי היחיד, ולא מקשה להו מידי, הכא שאני דרב תלמידיה דרבי הוה, שסידר סדרן של משניות וסתמן, ואיהו הוה ממניניה דרבי, ואם כן היכי שביק מאן דסתם במתניתין כוותיה ועביד כרבי מאיר. ע"כ. וכן כתב בשמו בשיטה מקובצת כתובות (פא.) בד"ה והתניא. ע"ש. וכן כתבו מרן בכללי הגמרא (דף קג ע"ב), ומהר"ש אלגאזי בגופי הלכות (סימן קנו). ועיין עוד בספר מכתב לחזקיהו (ביצה מז:). וראיתי למרן החיד"א בשער יוסף (דף מ' ע"ג) שכתב, הא דלא קאמר עדיפא מיניה, לימא תהוי תיובתא דרב דאמר פטור, משום שהמקשן הזה ידע שפיר דרב תנא הוא ופליג וכו'. ע"ש. ותמיהני שלא זכר שר לפי שעה דברי רבינו זרחיה הלוי והרשב"א הנ"ל, והרב עצמו הביאם בשו"ת יוסף אומץ (סימן כח), ובספר יעיר און (מערכת ה' אות מה) בד"ה וכבר. ע"ש. ועיין עוד בספרו כסא רחמים (דף עו.), והובא בספר ויקרא אברהם (דף קיח ע"ב אות יד). ע"ש. ובאמת שאף רבי עצמו חולק על כמה משניות, וסתם המשניות על פי דעת בית דינו שהסכימו שלא כדבריו. וזהו שמצינו בכמה מקומות מתניתין דלא כרבי, וכמו שכתב כל זה בשו"ת הלכות קטנות חלק ב' (סימן עא והלאה). וכן כתב הציון לנפש חיה (ברכות מז:). בד"ה דילמא רבי יהודה היא, שאף שרבינו הקדוש סתם המשניות, מכל מקום היו עמו קיבוץ של חכמים, ובכל מחלוקת תנאים נמנו ורבו וסתמו המשנה כדברי מי שהלכה כמותו, וכאשר הסכימו רוב מנין, סתם רבי המשנה כדבריהם, אף על פי שרבי עצמו לא סבירא ליה הכי. ולכן תמצא הרבה משניות שהם דלא כרבי, ולא בשביל זה חזר רבי מדעתו, אלא שסתם המשנה כדעת רוב החכמים שבבית דינו. ע"ש. ועיין עוד בספר כריתות (שער ב' סימן נח וצ'), ובכללי הגמרא (דף ג' ע"ב), ובספר תחלת חכמה (סימן א'), ובספר חינוח וחסדא (דף רמב ע"ד). ע"ש. ולפי זה סרה קושית מהר"י גויטע בספר שדה יצחק (כתובות נו.) על דברי התוספות שם. ע"ש. ואם כן רב נמי נימא דפליג על מה שסתם רבי במשנה. ועיין רש"י עירובין (פ.) בד"ה רבי חייא, „ואף על גב דמתניתין פליגא עליה דרב, רב תנא הוא ופליג". עכ"ל. וכן מתבאר בחולין (קכב:). ע"ש. ועיין עירובין (מז:) ובחידושי הריטב"א שם. ועיין בחידושי הרש"ש עירובין (מז:), ובהגהות פורת יוסף (ראש השנה מז:). ע"ש. ושוב ראיתי להרמב"ם בספר המצות (מצות לא תעשה קלג) שכתב, ורב חולק על אלו המשניות, וידוע דרב תנא ופליג. ע"ש. גם הרמב"ן במלחמות ה' (בבא קמא צו:) חולק על הכלל שכתב רבינו זרחיה הלוי הנ"ל. ע"ש. וכן כתב בשיטה מקובצת כתובות (ח.). דרב תנא ופליג אף על משניות. ע"ש. ועיין בתוספות חולין (מא.) בד"ה ובשוק, דברושלמי קאמר דמתניתין פליגא על רב, והש"ס שלנו אינו סובר כן, מדלא

פריך לרב ממתניתין, כמו שהקשה מזוג שבצואר ומשני דתנאי היא (שבת סד:). ע"ש. (ועיין עוד בתוספות חולין קי. בד"ה דאתניה). והרש"ש בחידושו לרבמות (פ.) זכה לכיון מדעתו לדברי הרז"ה, והסביר כן בדעת רש"י. ע"ש. ועיין בחידושי המהר"ץ חיות (כיצה ט.), ובחידושי הרש"ש שם, ובספר נגד מלכים (סימן קמד). ע"ש. ואכמ"ל.

עוד כתב החיד"א בשער יוסף שם, שיש לומר עוד שכיון שיש ברייתא שמסייעת לרב, דקתני השב מידיעתו מביא קרבן על שגגתו, לא שב מידיעתו אינו מביא קרבן על שגגתו, ומינה אותבינן לעיל (ב.) לרבי יוחנן דפליג על רב, ואמר דחייב, אף על גב דרב פפא משני כיון דכי מתידע לבי דינא הדרי בהו והוא נמי הדר ביה, שב מידיעתו קרינן ביה וחייב, שינוייה דחיקא הוא, ומשום הכי לא פרכינן ליה לרב ממתניתין, משום דאמר לך רב אנא דאמרי כתנא דברייתא וכו'. ע"ש. (ועיין עוד בספר יעיר און מערכת א' אות מז). לכאורה גם זה לא יגהה מזור, דהא בבבא קמא (צו:) פריך לרב דשביק מתניתין ועביד כברייתא. וכיוצא בזה בסוכה (יט:). ועיין עוד בתוספות גיטין (נא:) סוף ד"ה תניא. ע"ש. ועיין בתוספות ביצה (יד.), ובספר יבין שמועה (כלל רסג), ובכללי הגמרא (דף קיד ע"ב). ובספר יד מלאכי (כלל תעח), ובספר באר יעקב (כלל מט.) (ומה שכתב שם יבמות פ. צ"ל פג.), ובספר כרוב ממשא בכלליו (אות עה). ובירחון המאסף (שנה ד סי' נו). ע"ש.

דף ו ע"א. אמר רב חסדא אמר רבי זירא אמר רב ירמיה אמר רב. הנה התוספות גיטין (יא:) כתבו, דרבי ירמיה היה חבירו של רבי זירא וקטן ממנו, ובמעדני יום טוב (ריש פרק אין עומדין אות ו') כתב, דרבי ירמיה היה תלמיד חבר לרבי זירא. ולפי זה איך אמר רבי זירא בשם רבי ירמיה, והרי בסדר תנאים ואמוראים (סימן עז) איתא, וז"ל: „כל היכא דאיכא אמר רבי פלוני אמר רבי פלוני, רבו היה". וכן הוא בספר כריתות (שער ג' סימן פ'). וכן כתבו רש"י בבבא מציעא (מ' רע"א), ורשב"ם בבא בתרא (קיד:), והתוספות יבמות (פג:), והתוספות חולין (לד רע"א). וראה עוד בספר גופי הלכות (סימן תה). ע"ש. ובירושלמי סנהדרין (פרק ו' הלכה ו') איקלס ר' אבא בר זבדא דאמר שמועה משמיה דזעיר מיניה. ואמנם בספר יד מלאכי (כלל תקפח) כתב ששני רבי זירא היו, אחד קדמון בימי רב ושמואל ורבי יוחנן, ואחד בימי אבוי ורבא, והאחרון הוא שאמר (בנוזר נ:) אנא ומר בריה דרבינא תרגימנא וכו'. ע"ש. ועיין עוד בתוספות מנחות (מ:) בד"ה רבי זירא. ובספר סדר הדורות (ערך רבי זירא), ובספר באר יעקב חשן משפט (דף קכ ע"ב). ע"ש. מכל מקום מה יושיענו זה, שאם כאן הוא רבי זירא האחרון, היאך אמר רב חסדא בשמו, ורב חסדא היה רבו של רבא (יומא עה: ובבא בתרא יב:). אלא אם כן נאמר גם בזה כמו שכתב הבאר שבע (סוטה לח.) ששני רב חסדא היו.

אבל אין דבריו מוכרחים. וכן כתב בסדר הדורות (ערך רב חסדא אות ז') ליישב קושית הבאר שבע. ע"ש. ומכל מקום בשו"ת חוט השני (סימן כ'), ובשו"ת נודע ביהודא מהדורא תנינא (חלק יורה דעה סימן קצב), תפסו גם כן ששני רב חסדא היו. וכן כתב בגליון הש"ס בירושלמי (ברכות פרק ה' הלכה ד'). וכן כתב בספר אהל ישרים (מערכת ר' אות כח), ובקיצור כללי התלמוד. ע"ש. ולפי זה צריך לומר שזהו רב חסדא האחרון. וצ"ע. אמנם ראיתי הלום בשו"ת באר שבע (סימן יב) שכתב בשם התוספות פרק קמא דגיטין דתרי רבי ירמיה הו. אך לא מצאתי שם כן. ועיין בחידושי המהר"ם שיף שם. ושוב ראיתי שכבר השיג עליו **בית בסדר הדורות** (ערך רבי ירמיה), וקדמו בשו"ת חוט השני (סימן כ'). ע"ש. (ובספר אהל ישרים (מערכת ת' אות ד', דף מב ע"א) כתב, דתרי רבי ירמיה היו, תוספות גיטין (יא:). וזה אינו). ועיין בספר חינוא וחסדא חלק א' (דף רד ע"ב) שכתב, שאף על פי שרבי ירמיה היה מן האמוראים הראשונים בימי רבי זירא, מכל מקום רבי ירמיה דסוגיין הוא רבי ירמיה אחרון, מדפריך לרבי חייא בר אשי, ומסתמא משמע שרבי חייא זה היה בנו של רב אשי שסידר הש"ס, שהוא סוף הוראה וכו'. ע"ש. ואינו מחוור, שרבי חייא זה, הוא בנו של רב אשי הקדמון, והיה בדור אחד עם רב הונא ורב יהודה, כמבואר בחולין (קיא סע"ב). וכן מבואר בהקדמת המאירי לאבות (עמוד מט), שכתב, שבדור שני של האמוראים היו רב הונא ורב יהודה ורב נחמן וכו', ורבי חייא בר אשי. ע"ש. וכן כתב בסדר הדורות (ערך רב אשי הקדמון), שבנו היה רבי חייא בר אשי. ע"ש. וראה עוד בסדר הדורות בערכו. ונראה שיש לגרוס כאן „אמר רבי ירמיה בר אבא“, אמר רב, וכהאי גוונא איתא בבבא בתרא (מו:), אמר רבי זירא אמר רב ירמיה בר אבא אמר שמואל. וזהו רב ירמיה בר אבא שהיה כתלמיד חבר לרב, וכמו שאמרו בברכות (כז:): מדקאמר ליה מי בדלת ולא אמר מי בדיל מר. ע"ש. וכבר כתבו התוספות פסחים (קו סע"ב), וקידושין (מו). דתרי רב ירמיה בר אבא הוו. ע"ש. ועיין עוד בפירוש רש"י חולין (עו:). ואמנם בסדר הדורות ערך ר' ירמיה (סתם), כתב, ר' ירמיה בשם רב, הוריות (ו). ע"כ. נראה עיקר כמו שכתבנו, שיש לגרוס כאן רב ירמיה בר אבא אמר רב. ומה שכתב בספר יוחסין (ערך רב הונא), דסתם רב ירמיה תלמיד רב הונא, צ"ע. וכבר השיבו בסדר הדורות שם. ועיין בשו"ת הריב"ש (סימן רעא). ודו"ק היטב. [והן עתה נדפס ספר לב ימים להגרי"ח בוכבזה, וראיתי אליו (במערכת ר' אות ח') שכתב, דרב ירמיה לחוד ורבי ירמיה לחוד, שהרי ר' ירמיה תלמידו של רבי זירא היה, ואילו בהוריות (ו). איתא, אמר רבי זירא בשם רב ירמיה, אלא ודאי כנ"ל. ע"ש. ובספר סוכת דוד (בליקוטים דף יח ע"ב), כתב, שאין לומר דתרי ר' ירמיה הוו, שהרי בספר יוחסין אינו מביא אלא ר' ירמיה אחד. אלא שיש ר' ירמיה בר אבא וכו' ע"ש].

דף ח ע"ב. במשנה, דברי רבי יוסי הגלילי, רבי עקיבא אומר וכו'. כתב הרב באר שבע, לכאורה משמע שרבי יוסי הגלילי היה זקן וחשוב יותר מרבי עקיבא, כיון שמזכירו קודם רבי עקיבא. וכן משמע בעבודה זרה (מה). שאמר לו רבי עקיבא לרבי יוסי הגלילי, אני אוכין ואדון לפניך, וקשה שהרי בזבחים (נז). אמרו גבי רבי טרפון ורבי עקיבא, שהיה שם תלמיד אחד שבא לפני חכמים תחלה ורבי יוסי הגלילי שמו וכו'. ונראה שרבי יוסי הגלילי היה תלמיד חבר לרבי עקיבא ורך ממנו בשנים היה, ואף על פי שמזכירו קודם רבי עקיבא, אין בכך כלום, שכמו כן מזכיר בהגדת פסח, מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא ורבי טרפון, ומקדים רבי עקיבא לרבי טרפון אף על פי שהיה רבו, כמו שמשמע בכתובות (פד:). וכן הקדים רבי אלעזר בן עזריה לרבי עקיבא, אף על פי שרבי עקיבא היה יותר חשוב מרבי אלעזר בן עזריה, (עיי' ברכות כז סע"ב). וכן כתבו ככל הדברים האלה התוספות עבודה זרה (מה). וכתובות (קה). ע"כ דברי הבאר שבע. וכיוצא בזה כתב הבאר שבע בחידושו לסוטה (מה:). בד"ה רבי עקיבא אומר מחוטטמו, שמה שמקדים דברי רבי עקיבא לדברי רבי אליעזר בן יעקב שקדם לו, אינו מן התימה, שכן מצינו בהגדת פסח שמקדים רבי עקיבא לרבי טרפון רבו. וכן מצינו בש"ס בהרבה מקומות שמקדים התלמיד לרב. ע"כ. ולפי זה יש להעיר על מה שהקשה הבאר שבע עצמו בהוריות (ב). בד"ה אמר ר' אבא אף אנן נמי תנינא, שאיך הקדים רב אשי מסדר הש"ס את דברי אביי קודם לדברי ר' אבא, והרי ר' אבא היה חשוב יותר מרב יוסף, כדמוכח בעבודה זרה (ו' סע"ב) דיתיב רב יוסף אחוריה דר' אבא, ויתיב ר' אבא קמיה דרב הונא. ורב יוסף היה רבו של אביי. ע"כ. ולפי האמור לא קשה מידי, דהא אין קפידא להקדים התלמיד קודם הרב. ודוחק לחלק בזה בין האמוראים שבאו דבריהם בגמרא, לתנאים שהובאו במשניות ובברייתות. וכמו שכתבנו לעיל בהוריות (ג:). על דברי השער יוסף שמחלק בזה. ע"ש. וכן כתב הגאון רבי חיים פלאג'י בספר כל החיים (מערכת ק' אות ד'), שלפעמים מקדימה הגמרא לתנא או האמורא בתראה, ואחר כך מביאה למי שהיה מוקדם יותר, וכמו שכתב הגאון רבי דוד פארדו בספר למנצח לדוד, ובספרו שושנים לדוד וכו'. ע"ש. ותמיהני על הגאון רבי דוד פארדו עצמו בספרו ספרי דבי רב (פרשת עקב דף קצא ע"ב) שכתב, ומכל מקום מה שהזכיר כאן רבי יוסי הגלילי קודם רבי עקיבא, אינו נראה, שהרי רבי יוסי הגלילי תלמיד היה בזמן רבי עקיבא. ע"כ. ולא זכר שר דברי התוספות עבודה זרה (מה). שדנו בזה עצמו, והסכימו שאין בזה קפידא, והוכיחו מהגדת פסח, וכמו שכתב הבאר שבע הנ"ל בשם. וכן יש לי לתמוה על הגאון מהר"ץ חיות בחידושו לבבא מציעא (ז). שתמה על שהקדימה הברייתא דברי רבי לרבן שמעון בן גמליאל אביו ורבו. ע"ש. ולא

זכר שר דברי התוספות בבא מציעא (ד:) שכתבו, שאף על פי שרבי שמעון בן אלעזר תלמידו של רבי עקיבא, אין לחוש למה שחולק עמו והוזכר קודם, שכעין זה מצינו לקמן (ז.) גבי שנים אדוקים בשטר, דפליג רבי עם רבן שמעון בן גמליאל אביו (והוזכר קודם). ע"כ. והמהר"ץ חיות עצמו בחידושו לבבא קמא (למ.) הוכיח במישור שאין להקפיד על הקדמת תנא ואמורא אחרון למי שקדם לו, וצדיק עתק כל דברי הרב באר שבע (הוריות ח:) הללו. ע"ש. ואף גם זאת יותר היה לו להביא דברי התוספות (עבודה זרה מה.) שכתבו כן להדיא, כמו שהביא כן בשם הבאר שבע בסוף דבריו. גם הכריתות (לשון לימודים אות עג וע"ו) כתב, מצינו שתלמידים חולקים על רבם ונזכרו קודם, וכן במשנה שבת (סב.) הקדום דברנו מאיר לרבי אליעזר שהיה קדמון ממנו. וכן בבבא מציעא (ד:) מקדים רבי שמעון בן אלעזר לרבי עקיבא. ע"ש. (ועיין עוד בתוספות מנחות סה סע"ב). ועיין עוד בספר שדי חמד (מערכת ק' כלל ע') שהעיר קצת על המהר"ץ חיות (בבא קמא למ.) הנ"ל. וע"ש. ועיין עוד בספר כל החיים (מערכת ר' אות ח'), ובספר בן יוחאי (שער ז' מענה נז), ובספר און אהרן (מערכת ת' אות ו'). ע"ש. והן עתה ראיתי בשו"ת בנין עולם (חלק יורה דעה סימן לד) בד"ה אך לענ"ה, שהקשה בהא דזבחים (לא.) שהקדים דברי רבא לרב המנונא, וכתב להגיה שצריך לומר רבה, שהרי רב המנונא היה תלמיד רב, כדאמרין בסנהדרין (יז:) אמרי בי רב, רב המנונא. ואילו רבא היה בתראה טובא, שביום שמת רב יהודה שהיה תלמידו של רב, נולד רבא (קידושין עב:). ע"ש. ולפי האמור לא קשה מידי. אך בלאו הכי אין דבריו מוכרחים כלל, שהרי שני רב המנונא הם, אחד תלמיד רב, ואחד תלמיד רב חסדא, וכמו שכתבו התוספות עירובין (סג.) ויבמות (פג:). ואם כן יש לומר שזה רב המנונא השני שהיה תלמיד רב חסדא, ורבא גם כן היה תלמיד רב חסדא, כמבואר ביומא (עה:), ובבא בתרא (יב:). וכיוצא בזה כתבנו לעיל (ג:) ע"ש.

דף יא ע"ב. בעא מיניה רבי מרבי חייא, כגון אני מהו בשעיר. לכאורה קשה לפי מה שכתבו התוספות חולין (יג.): „בעא מיניה שמואל מרב הונא, משמע ששמואל היה קטן מרב הונא וכו'. וכן כתבו התוספות בכורות (יד.) שרב הונא היה גדול משמואל, ממה שאמרו בגיטין (ה.) בעא מיניה שמואל מרב הונא. וכן כתבו התוספות גיטין (יא:) ד"ה יתיב. וכן כתב הרא"ש בפסקיו (פרק ד' דבבא מציעא סימן ו'). ואם כן איך שאל רבי מרבי חייא תלמידו. ועיין בתוספות הרא"ש כאן שכתב, אף על גב דרבי חייא תלמידו הוה, כיון שהיה מגדולי תלמידיו היה רבי נושא ונותן עמו. ע"כ. ועיין עוד במדרש (ויקרא רבה פרשה כב), רבי חנינא שאל לרבי אלעזר, ופריך, ואפשר כן, רבה שאיל תלמידא? אלא למבדקה. ע"ש. ובספר יוחסין (ערך רב הונא

עמוד קכח) כתב, ואני אומר שאין תימה שישאל שמואל מרב הונא, מאחר שרב הונא היה גדול כל כך שאפילו רבי אמי ורבי אסי הוו כייפי מקמיה (גיטין נט:). והרי מצינו בזבחים (כו.) בעא מיניה אבוה דשמואל משמואל, אף על פי שהיה בנו ותלמידו. וכן בהוריות (יא:) בעא מיניה רבי מרב, ושם בעא מיניה רבי מרבי חייא, ובפסחים (קז.) בעא מיניה רב הונא מרב חסדא, מהו לקדושי אשיכרא וכו', אף על פי שרב חסדא תלמידו היה. (עיין בבא מציעא לג. ובתוספות ברכות כד:). עכת"ד. וכן כתב הרב באר שבע כאן, דאשכחן בכמה דוכתי שהרב שואל מתלמיד חבר שלו, כגון בפסחים (קז.) בעא מיניה רב הונא מרב חסדא, מהו לקדושי אשיכרא, וכן בפרק קמא דחולין (יג.) בעא מיניה שמואל מרב הונא. ע"ש. ומה שכתב דרב חסדא היה תלמיד חבר דרב הונא, כן מבואר בתוספות עירובין (סב:), דלחכי אורי רב חסדא בכפרי, ומשום שלא היה מקומו של רב הונא אלא בפומבדיתא, היינו משום דתלמיד חבר היה לרב הונא, אבל תלמיד גמור אינו יכול להורות גם שלא במקום רבו וכו'. ע"ש. אבל מה שכתב מההיא דחולין (יג.) בעא מיניה שמואל מרב הונא, היה לו להזכיר דברי התוספות שהוכיחו מכאן שרב הונא גדול משמואל, ולדחות כאמור. ועיין עוד למרן החיד"א בברכי יוסף חשן משפט (סימן טו סק"ב) שגם כן כתב להעיר על התוספות, דאי משום הא לא איריא, דאשכחן שהרב שואל לתלמידו, כההיא דהוריות (יא:) בעא מיניה רבי מרבי חייא, וכן כתב בתוספות הרא"ש (הנ"ל), שמכיון שמגדולי תלמידיו היה, לפיכך היה נושא ונותן עמו. ע"ש. ומה שהזכיר בספר יוחסין הנ"ל שבחוריות איתא בעא מיניה רבי מרב, כן גירסת הסדר הדורות (ערך אבא אריכא) גם כן, והעיר הרב המסדר שם שכן הוא בילקוט. ועיין עוד בסדר הדורות בהקדמתו, ובערך רב הונא. ע"ש. ועיין בספר שער יוסף (דף צט ע"ד, ד"ה רב ספרא), שהגירסא הנכונה כמו שהיא לפנינו, בעא מיניה רבי מרבי חייא. ע"ש. ועיין עוד בהגהות הגאון יעב"ץ בפסחים (קז:), בעא מיניה רב הונא מרב חסדא, היינו לנסותו, והכי אשכחן בדוכתי טובא כגון בזבחים (כו.) דבעי אבוה דשמואל משמואל, ובחולין (יג.) בעי שמואל מרב הונא וכו'. ע"ש. אבל הרש"ש שם הגיה שצריך לומר בעי מיניה רב חסדא מרב הונא, וכמו שכן הוא בהרא"ש. וכן כתב להעיר במצפה איתן שם. ועיין בספר כרוב ממשח (בכלליו אות יג). ע"ש.

דף יג ע"ב. רבן שמעון בן גמליאל נשיא, רבי מאיר חכם, רבי נתן אב בית דין. הגאון רבי יוסף חיים מבבל בספר בן יהוידע, כתב, רבי מאיר חכם, פירוש ראש הישיבה, כענין מה שצוה רבי (בכתובות קג:) רבי חנינא בר חמא ישב בראש. והוא יש לו מעלה גדולה יותר מאב בית דין, ומה שאמר רבי מאיר לרבי נתן, תא נעבריה ונהוי אנא אב בית דין ואת נשיא, ולא

אמר ונהוי אנא נשיא ואת אב בית דין, משום שלא היתה כוונתו לשררה וגדולה, ולא לבו הלך אחר תארים ומעלות רמות, אלא כדי לחזק כבוד תלמידי חכמים לבל יתנשאו עליהם הנשיאים, ואילו היה רבן שמעון בן גמליאל נמלך בהם תחלה, אפשר שהיו מסכימים עמו לעשות הפרש בין כבודו לכבודם, אבל הקפידו על שעשה תקנה לכבודו מבלי להמלך עמהם. עכת"ד. גם הגאון רבי שמחה בר' צבי בספרו חידושי הרשב"ן על כתובות (שנדפס בפיורדא תקל"ט), כתב, שמעלת „חכם" שהוא ראש הישיבה, גדולה יותר ממעלת אב בית דין, ולכן הקדים כאן רבי מאיר חכם, קודם רבי נתן אב בית דין, לפי סדר מעלתם. ע"ש. ונוראות נפלאותי, שהרי בברייתא כאן; תנו רבנן, כשהנשיא נכנס כל העם עומדים ואין יושבים עד שיאמר להם שבו, כשאב בית דין נכנס עושים לו שורה מכאן ושורה מכאן עד שישב במקומו. וכשחכם נכנס אחד עומד ואחד יושב עד שישב במקומו. (וכן היא שנויה בתוספתא סוף פרק ז' דסנהדרין, ובירושלמי ביכורים פרק ג' הלכה ג'). הא קמן שמעלת אב בית דין גדולה יותר ממעלת חכם, שאילו לפני האב בית דין כל השורה עומדת, ואילו מפני החכם אחד עומד ואחד יושב, שאין צריך לעמוד לפניו אלא כשנכנס לתוך ארבע אמותיו. ובקידושין (לג.) אמר חזקיה, אמר לי רבי חנינא בריה דר' אבהו, אמר ר' אבדימי דמן חיפה, חכם עובר, עומד מלפניו ארבע אמות, וכיון שעבר ארבע אמות יושב. אב בית דין עובר, עומד מלפניו מלא עיניו, וכיון שעבר ארבע אמות יושב. נשיא עובר, עומד מלפניו מלא עיניו ואינו יושב עד שישב במקומו, שנאמר והיה כצאת משה אל האהל יקומו כל העם וכו' והביטו אחרי משה עד כואו האהלה. הרי שגם מכאן מוכח שמעלת אב בית דין גדולה ממעלת חכם. ובמועד קטן (כב:) תנו רבנן, חכם שמת בית מדרשו במל. אב בית דין שמת כל בתי מדרשות שבעירו בטלים, ונכנסים לבית הכנסת ומשנים מקומם וכו', נשיא שמת כל בתי מדרשות כולם בטלים, ובני הכנסת נכנסים לבית הכנסת וקוראים שבעה ויוצאים. (ופירש רש"י, שקוראים שבעה בספר תורה ויוצאים, אבל אין מתפללים יחד בבית הכנסת אלא כל אחד ואחד מתפלל בביתו). וכן הוא במסכת שמחות (פרק י'). ועיין בהגהות הגר"א ונחלת יעקב שם, ובשו"ת הגאונים (ליק, סימן ז'). ע"ש. והכי נמי מצינו בירושלמי (מועד קטן פרק ג' הלכה א'), המנודה לרב מנודה לתלמיד, המנודה לתלמיד אינו מנודה לרב. המנודה לאב בית דין מנודה לחכם, המנודה לחכם אינו מנודה לאב בית דין. המנודה לנשיא מנודה לכל אדם. ומכל אלה יש ראייה ברורה שמעלת אב בית דין גדולה ממעלת חכם. ובהכי אתי שפיר בפשיטות מה שאמר רבי מאיר לרבי נתן, תא נעבריה ונהוי אנא אב בית דין ואת נשיא, שכל אחד מהם יעלה מעלה אחת. ולפלא על שני המאורות הגדולים דאשתמיט מנייהו כל הני סוגיין. ועיין בחידושי הר"ן מועד קטן (כב:) שהסביר מה שאמרו בגמרא שם, על חכם חולץ

(כתף) מימין, פירוש אבל לא משמאל, שהרי כל השנה מוליכו מכוסה בסרבל שלו. על אב בית דין חולץ משמאל, פירוש משום כבוד האב בית דין חולץ השמאל לבדו, שהוא גנאי לו יותר מהימין וכו'. על נשיא מכאן ומכאן, ובכדי שלא יפלו בגדיו קושרם באכנטו. ע"ש. וגם מזה מבואר שמעלת אב בית דין גדולה ממעלת חכם. [וכן כתבו בשו"ת לב שלמה (דף קלו ע"ג), ובהגהות בן אריה שבת (נה), שאב בית דין עדיף מחכם. ע"ש].

והנה בתוספות הרא"ש (קידושין לג:) העיר על דברי הגמרא הנ"ל, מהברייתא של הוריות כאן, שמפרש סדר אחר בהבדל הקימה שבין הנשיא והאב בית דין, ותירץ, שכאן בהוריות מיירי בבית המדרש שהיו יושבים שורות שורות, ובקידושין מיירי כשעובר ברשות הרבים, וכדיליף ממשנה. ע"כ. (וכן כתב בפסקיו פרק קמא דקידושין סוף סימן נט). והרב באר שבע בחידושיו כאן כתב לתרץ בענין אחר, דההיא סידרא דהוריות לא הוי אלא דוקא בימי רבן שמעון בן גמליאל, והיינו דאמר רבי יוחנן בסמוך, בימי רבן שמעון בן גמליאל נשנית משנה זו, כלומר שלא נהגו כן לא לפניו ולא לאחריו וכו'. וכיוצא בזה כתבו התוספות בבבא קמא (צד:) בשם רבינו תם. ע"כ. וכדבריו מבואר בהר"ן (קידושין לג:) בשם רבינו תם. ע"ש. אולם אין כן דעת הרמב"ם (בפרק ו' מהלכות תלמוד תורה הלכה ו'), שהביא הברייתא דהוריות כאן להלכה, וכן הביא ההיא דקידושין להלכה. ונראה שמחלק ביניהם כדברי הרא"ש. וכן ראיתי להסמ"ג (עשין יג) בשם ר"י, שהקשה הברייתות דקידושין ודהוריות אהדדי, ותירץ ר"י שבהוריות מיירי בבית המדרש, ובקידושין מיירי ברשות הרבים. ע"ש. וכן דעת המאירי שם. וכן מוכח מדברי בעל הלכות גדולות (סוף סימן נח), ובתשובת הגאונים (הוצאת ר"נ קורונל, דף טו ע"ב) שהביאו להלכה הברייתא של כאן. (וכן הרי"ף הביא להלכה הברייתא של כאן). וכן פסקו הטור והשלחן ערוך יורה דעה (סימן רמד סעיף יג יד טו), כשני הברייתות של קידושין והוריות. ומבואר בבית יוסף שם בשם התוספות והרא"ש שהברייתא של קידושין מיירי ברשות הרבים, ושל הוריות בבית המדרש. וכן כתב בביאורי הגר"א ס"ק יט. וכן כתב הגאון רבי חיים מוצירי בשו"ת באר מים חיים (בקונטרס הסמ"ג דף ח' ע"ג). ע"ש. ונראה שמה שכתב כאן חכם נכנס אחד עומד ואחד יושב, היינו כל שהוא בתוך ארבע אמות צריך לעמוד, ולא ישב עד שיעבור מכנגד פניו ארבע אמות, וכדין חכם שעובר ברשות הרבים שעומד מלפניו ארבע אמות וכיון שעבר ארבע אמות יושב. ופירש רש"י שם, משיתחיל להכנס לתוך ארבע אמות עומד מלפניו, ואינו יושב עד שיעבור הימנו ארבע אמות שניות. וכן גירסת הרא"ש בפסקיו שם, ופירש בקיצור פסקי הרא"ש כלשון רש"י הנ"ל. אבל הרמב"ם (פרק ו' מהלכות תלמוד תורה הלכה ו') כתב לגבי החכם, שכיון שעבר יושב, ורק לגבי אב בית דין כתב שאינו יושב עד

ר' יחזקאל דעת עמוד 1841 הודפס מתוך אוצרות התורה, עמוד 1828

רבי בכתובות קג: חנינא בר חמא יושב בראש. ע"ש. והרי אי אפשר לפרש כן בכתובות שם דקאמר, שמעון בני חכם, מדקאמר אחר כך חנינא בר חמא יושב בראש. והא דפריך בכתובות שם, שמעון בני חכם, מאי קאמר, הכי קאמר, אף על פי ששמעון בני חכם גמליאל בני נשיא. נראה דקשיא ליה דהוה ליה לאקדומי גמליאל בני נשיא קודם לשמעון בני חכם, כי רבן גמליאל הבכור, וגם הנשיא גדול מכולם, ומשני שפיר, דהכי קאמר, אף על פי ששמעון בני חכם גמליאל בני נשיא. וראיתי להמהרש"א בחידושי אגדות (כתובות קג:) שכתב, שמעון בני חכם, מאי קאמר וכו', קשה, דהא בסוף הוריות אמרינן רבן שמעון בן גמליאל נשיא, רבי מאיר חכם, רבי נתן אב בית דין, משמע שעל שם מינויו נקרא חכם, ומאי פריך הכא מאי קאמר. ויש לומר שרבי מאיר היה ראש ישיבה, מה שאין כן הכא דליכא למימר הכי, דהא קאמר רבי חנינא בר חמא יושב בראש. ע"כ. וכן כתב בספר מר דרור (כתובות שם). ומשמע מדבריהם שלא ניתן שום מינוי לרבי שמעון ברבי, ולא משמע כן מהגמרא שם, אמר להם לבני קמן אני צריך, נכנס אצלו רבי שמעון ומסר לו דברי חכמה, ומשמע דהיינו מה שנוגע למינוי „חכם” שנתמנה לו, וכמו שאמר להלן לגבי נשיאות דרבן גמליאל, וכנ"ל. ושוב ראיתי להגאון ההפלאה שתירץ קושיית המהרש"א דהא דפריך מאי קאמר הוא רק משום קדימת רבי שמעון לרבן גמליאל. ע"ש. ומה שכתב המהרש"א, דרבי מאיר חכם היינו ראש ישיבה, במחכ"ת אינו מחוור, שהרי הנשיא היה ממלא תפקיד ראש הישיבה גם כן, וכמו שכתב הרמב"ם (פרק א' מהלכות סנהדרין הלכה ג'), שמנין סנהדרי גדולה שבעים ואחד, והגדול בחכמה שבכולם היו מושיבים אותו ראש עליהם, והוא ראש הישיבה, והוא שקוראים אותו החכמים „נשיא” בכל מקום. והאב בית דין יושב בימינו וכו'. ע"ש. [ובספר יפה מראה על הירושלמי (סוף ביכורים) פירש, חכם הוא גדול שבחכמים שנושאים ונותנים עמו בהלכה, מעמי תורה, ויושב לשמאל הנשיא. ע"כ. (והובא בספר יעיר און מערכת ש' אות יא). וגם מכאן מוכח שהאב בית דין עדיף מחכם, שאב בית דין מימין הנשיא והחכם משמאלו, וכההיא דיומא (לו.). ע"ש.]. וכן כתב בשו"ת רבינו אברהם בן הרמב"ם (סימן ד' עמוד כ'), דהא דמעברין לנשיא מפני מיעוט חכמתו, כמו שרצו להעביר את רבן שמעון בן גמליאל (כצ"ל), מפני שלא היה בקיא במסכת עוקצין, כדאיתא בהוריות (יג:), או מפני שמצער תלמידי חכמים, כמו שהעבירו את רבן גמליאל מפני שציער את רבי יהושע (ברכות כז:), זהו בנשיא שהוא ראש הישיבה, אבל נשיא בייחוס ממאי מעברין ליה, מייחוסו, הייחוס לעולם לא ישתנה. ע"כ. ועיין עוד בספר באר שבע (הוריות יג:), שכתב, דהא דאיתא בכתובות (קג:) שמעון בני חכם, גמליאל בני נשיא, חנינא בר חמא יושב בראש, דשמע מינה דנשיא לאו היינו ראש ישיבה, (וזה היפך מדברי הרמב"ם הנ"ל), יש לומר

משום דרבן גמליאל ברבי לא היה גדול בחכמה כל כך כמו אחיו רבי שמעון ברבי, משום הכי לא היה יכול להיות ראש ישיבה, ומשום יקרא דרבן גמליאל לא רצה רבי למנות לרבי שמעון בנו לראש הישיבה גם כן, ומינה את רבי חנינא בר חמא לראש ישיבה. ע"כ. ועל פי דבריו יש לדחות מה שכתב בספר ברכות המים (חשן משפט סימן ז'), שבענין מינוי ראש ישיבה אין משפט קדימה לבן יותר מאחר, וראיה לזה שהרי בודאי משרה זו של ראש הישיבה היתה גם כן לרבינו הקדוש, ובכל זאת ציוה למנות למשרה זו את רבי חנינא, ולמה העבירה מבנו רבן גמליאל, שירש ממנו כתר הנשיאות, וכדדרשינן מדכתיב הוא ובניו בקרב ישראל, ואם כן היה לו למנותו גם כן למשרת ראש הישיבה, אלא ודאי דבכהאי מנהגא נבטעין חכמה יתרה בפלפול וסברא, לא אמרינן דין ירושה, אלא כל הגדול בחכמה זוכה אפילו נגד בנו של מי שהחזיק במשרה זו. ומשום הכי לא נתן משרה זו גם לרבי שמעון בנו שהיה ממלא מקומו בחכמה, מפני שאין בזה דין ירושה כלל. ע"ש. ולפי דברי הכאר שבע הנ"ל, נראה שהוראת שעה היתה שלא להחליש דעתו של רבן גמליאל בנו. תדע, דבכתובות (קג:) פריך, והא הוה רבי חייא, (פירש רש"י, ואמאי לא מנייה רבי לראש ישיבה), ומשני רבי חייא עמוק במצוות הוה, וסבר רבי לא אפגריה. ע"ש. ומכואר בתוספות גיטין (פד:) סד"ה רבי יוחנן, דרבי שמעון ברבי היה גדול יותר מרבי חייא, ומקושיית הגמרא מוכח דרבי חייא היה גדול מרבי חנינא או שהיה שקול כמותו, ואם כן תקשי לך אמאי לא מינה את רבי שמעון בנו, משום גדולתו בתורה, אלא ודאי דמשום יקרא דרבן גמליאל עבד, שלא להחליש דעתו. ועיין בשו"ת ישא איש (חלק חשן משפט סימן י' דף צד ע"ג) בד"ה עוד, שכתב, דמה שאמרו בהוריות (יג:) רבי מאיר חכם, ודאי שהיה מורה הוראה, אלא שלא היה אב בית דין כרבי נתן, שאם לא כן מה גדולה היתה לרבי מאיר יותר משאר החכמים שבדור, וזהו שאמר רבי, שמעון בני חכם, שמינהו למשרת מורה הוראה. ע"ש. הנה שגם הוא מפרש בדברינו ומשוה תואר חכם של כתובות להכא. ועיין להגאון רבי דוד פארדו בספר חסדי דוד על התוספתא (פרק ז' דסנהדרין דף סז ע"ב). ודו"ק.

ועינא דשפיר חזי לרבינו שמשון מקינון בספר כריתות (ימות עולם, סימן יו"ד) שכתב בשם גאון, שרבי ורבי נתן קבלו מרבי מאיר. ע"כ. ובהגהות הגאון רבי יעקב חאגיז הקשה, וזו לשונו: תמיהני איך יתכן שרבי נתן קבל מרבי מאיר, והרי אדרבה רבי נתן גדול מרבי מאיר, שרבי נתן אב בית דין ורבי מאיר חכם. והיה דעתם להעביר את רבן שמעון בן גמליאל מנשיאותו, ורבי נתן יהיה נשיא, ורבי מאיר אב בית דין. ע"כ. (והובא בסדר הדורות ח"א שנת ג' אלפים תתק"ט). והנה כיוצא בזה כתב בסדר הדורות (ערך רבי נתן), לתמוה על מה שכתב רבינו ירוחם בחלק ג' הלכות יבום וחליצה, שרבי ורבי

נתן הלכה כרבי נתן, ואף על גב דהלכה כרבי מחבירו, שאני רבי נתן דרביה דרבי הוה, "ורביה דאבוח" (רבן שמעון בן גמליאל). והקשה בסדר הדורות שהרי רבן שמעון בן גמליאל נשיא ורבי נתן אב בית דין. ע"ש. והרב המוציא לאור רבי נפתלי משכיל לאיתן, העיר על דברי סדר הדורות, דלא קשה מידי, שהרי הנשיאות היתה תמיד בירושה, ורבן שמעון בן גמליאל היה נין ונכד לאבותיו הנשיאים. לפיכך אף שהיה רבי נתן רביה דרבן שמעון בן גמליאל בתורה, מכל מקום רבן שמעון בן גמליאל היה הנשיא שירש כתר הנשיאות מאביו רבן גמליאל. ע"כ. ועיין להגאון החקרי לב (חלק ג' מיורה דעה סימן קכ) שגם הוא תמה על הרמ"ה בזה, והוכיח ממה שאמרו בפסחים (סו.) שבני בתירא ויתרו על נשיאותם ומינו את הלל לנשיא עליהם, מפני שהיה גדול מהם בתורה. ע"ש. ואי משום הא לא איריא, שלא היו חייבים לעשות כן, אלא מרוב ענוה, וכדאמרינן בבבא מציעא (פד סע"ב) אמר רבי, שלשה ענוותנים הם וכו', ובני בתירא. ופירש רש"י, שהיו נשיאים, ומפני שראו שהלל גדול בתורה, עזבו נשיאותם ומינוהו נשיא עליהם. ע"ש. וכן בירושלמי כלאים (פרק ט' הלכה ג'): "רבי הוה ענוותן סגין, וזוה אמר כל מה שיימר לי בר נשא אנא עביד, חוץ ממה שעשו זקני בתירא זקני, דשרון גרמון מנשיאותיהו ומנו יתיה". ועיין עוד בירושלמי כתובות (פרק יב הלכה ג'). ומוכח שלא היו חייבים לעשות כן אלא דרך ענוה יתירה. (ועיין עוד בספר מל אורות בדרשותיו פרשת יתרו). וכיוצא בזה מצינו במועד קטן (טז:): דמר עוקבא הוה נשיאה, אף על גב דשמואל גדול בתורה הוה, ומר עוקבא הוה כתלמיד לגבי שמואל. וכן כתב בפירוש רש"י שם. (ועיין בשבת נה. ובהגהות בן אריה שם). וכיוצא בזה מצינו שרבן גמליאל דיבנה היה נשיא, ורבי יהושע אב בית דין, אף על פי שרבי יהושע היה גדול מרבן גמליאל, וכמו שאמרו בראש השנה (כה:): שאמר לו רבן גמליאל לרבי יהושע, שלום עליך רבי שלימדני תורה ברבים. ועיין בחידושי מהר"ץ חיות (ברכות כה. ובבא קמא עד:), ובחידושי הגאון יעב"ץ בכורות (לו.). ע"ש. ועיין בשו"ת דבר משה אמארי ליו (חלק אורח חיים סימן א'). והכא נמי יש לומר כאן שאף על פי שרבי מאיר היה רבו של רבי נתן, מכל מקום שפיר היה רבי נתן אב בית דין ורבי מאיר חכם, משום דאהניא ליה קמרא דאבוח לרבי נתן, וכדאמרינן בגמרא (הוריות יג:), ואילו רבי מאיר בן גרים היה, כמבואר בגיטין (נו.). ע"ש. וכן ראיתי בשו"ת הרמ"ע מפאנו (סימן צ') שכתב, והא דאמרינן שהיה רבי נתן יושב לימינו של רבן שמעון בן גמליאל ורבי מאיר לשמאלו, לא שהיה רבי נתן גדול בתורה יותר מרבי מאיר, אלא דאהניא ליה קמרא דאבוח למהוי אב בית דין, ורבי מאיר בן גרים הוה, ורבן שמעון בן גמליאל נמי תלמיד חבר לרבי מאיר הוה, אלא שהיה ממלא מקום אבותיו. ע"ש. והיינו כדאשכחן בשבת (טו:), ובראש השנה (יט.), ובבבא מציעא (קו:), דאמר רבן

שמעון בן גמליאל משמיה דרבי מאיר. וכן הוא כבראשית רבה (פרשה לד). והגאון יעב"ץ בהגהותיו לשבת (פו:) כתב, שזהו חידוש שרבן שמעון בן גמליאל הנשיא יאמר בשם רבי מאיר החכם. ע"ש. ולפי האמור אין זה חידוש, שהנשיאות היתה לו לרבן שמעון בן גמליאל ירושה מאבותיו, ולעולם רבי מאיר היה נחשב כרבו. וכמו שאמרו בהוריות (יג:) על רבי מאיר ורבי נתן, תורה מכתוץ ואנו מבפנים? ולפי מה שכתב הגאון הרד"ל (במבוא לפרקי דרבי אליעזר אות מה), שרבי מאיר גדול מרבי נתן, וכן לפי מה שכתב גדולה מזו בספר הכריתות דרבי נתן קבל מרבי מאיר, ואם רבי נתן נחשב כרבו של רבן שמעון בן גמליאל, כמו שכתב רבינו ירוחם בשם הרמ"ה הנ"ל, (וכן הובא בבית יוסף אבן העזר סימן קנז), כל שכן רבי מאיר שהוא גדול מרבי נתן. (ועיין להגאון רבי שלמה לניאדו בשו"ת כסא שלמה סימן א'. ודו"ק).

ולכאורה יש להקשות על מה שכתב רבינו ירוחם בשם הרמ"ה הנ"ל, דרבי נתן רביה דרבי ורביה דרבן שמעון בן גמליאל הוה, מהא דאמרינן בירושלמי כתובות (פרק ד' הלכה א'), אמר לו רבן שמעון בן גמליאל לרבי, קפחת את נתן הבבלי. וכן בבבא בתרא (קלא). אמר רבי ילדות היתה בי והעזתי פני בנתן הבבלי. ואילו היה רבם לא היו קוראים לו בשמו. ובסנהדרין (ק). מפני מה נענש גיחזי, על שקרא לרבו בשמו. וכן יש להקשות על מה שכתב בשו"ת שאילת יעב"ץ חלק א' (סימן ה'), שרבי נתן היה רבו של רבי, ואם כן היאך קראו בשמו. ולשון התוספות (מנחות מד.) בד"ה לבית, דרבי נתן היה חשוב יותר מרבי, כדאמר בבבא בתרא (קלא). ילדות היתה בי והעזתי פני בנתן הבבלי. וכיוצא בזה כתב המהרש"א בחידושי אגדות (בבא מציעא פו.), שרבי נתן היה קצת לפני רבי, שהיה אב בית דין בימי רבן שמעון בן גמליאל אביו, ובכל זאת אין להקשות לדעת התוספות והמהרש"א איך קראו בשמו, דהכי נמי אשכחן דרב נחמן קורא לרב **הונא** **הונא** כדאיתא בקידושין (מו.), בבא קמא (צו:), בבא מציעא (פו.), חולין (נו.), נדה (פו.). ועיין עוד בעירובין (מב:), וכתובות (סח:) ובבא מציעא (ע:), ובבא בתרא (מו: קלח:). ע"ש. ואף על גב דרב הונא גדול מכל תלמידי רב, וכמו שכתבו התוספות מנחות (לו.), ובכורות (יד.). (וראה עוד בספר יעיר און מערכת ה' אות סט, ומערכת ר' אות יד, ובספר עושה שלום סימן ב'). ורב נחמן מתלמידי רב היה. [עיין רש"י ביצה (כה.), ובכמה מקומות אמר רב נחמן אמר רב, (ומהם: בפסחים יג. מה: קי: ובטוה יב:). ולפלא על המהר"ץ חיות חולין (מח.) שכתב דרב נחמן לא ראה את רב מעולם]. ועוד דרב הונא גדול משמואל, דבעא מיניה, וכמו שכתבו התוספות חולין (יג.), ובכורות (יד.), והרא"ש (בפרק הזהב). ורב נחמן תלמיד שמואל, כמבואר בכרכות (לח:), דרש רב נחמן משום רבינו ומנו שמואל. וכן בכמה מקומות, אמר רב נחמן אמר שמואל, ומהם ביומא (פג:), ובכתובות (י.).

(ועיין עוד בספר שבת של מי שבת קטו:). ואפילו הכי קרי ליה רב נחמן „הונא חברין“, (בקיודשין מז. ובבא קמא צו: וחולין נו. ונדה מז. ועוד). ומכאן תשובה למה שכתב הגאון בעל משכיל לאיתן במצפה איתן (פסחים ק.), להעיר על מה שכתב המעדני מלך בפרק החובל שרב חסדא היה גדול מרבה בר רב הונא, שהרי בגיטין (פו:) קרא רבה בר"ה את רב חסדא, חברינו, משמע שלא היה גדול ממנו. והרי רב הונא גדול מרב נחמן, וקרי ליה הונא חברין. וכן יש להעיר על מה שכתב בספר שערי צדק (שער החצר, סימן תקל), דהא דקפיד רב הונא על רב ענן, דקרי ליה הונא חברין, (בכתובות דף סט.), משום שכיון שהיה גדול ממנו לא היה לו לקרוא „חברין“. אי נמי שלא קראו רב הונא חברין, אלא הונא חברין. ע"ש. ושני התירושים לא יבנו, כיון דרב נחמן נמי היה קטן מרב הונא, וקרי ליה „הונא חברין“. ואמנם מצאתי בשו"ת הריב"ש (ריש סימן שעה) שמוכח גם כן שיש קפידא בזה, ולכן הקפיד רב הונא על רב ענן. וכן כתב בשו"ת משפטי שמואל (סימן קיט, דף קמב ע"ד). ועיין עוד בברכי יוסף חשן משפט (סימן טו סק"ג), ובספק העמק שאלה (סימן מז אות ב'). ואכמ"ל. ומכל מקום אפשר שיש לחלק בין רב נחמן שהיה מגדולי הדור, לבין רב ענן שלא היה גדול כמותו, ולכן מצאה הקפידה מקום לנוח עליו. וצ"ע. וכן מצינו עוד לרבי אלעזר בן עזריה דקרי לרבי עקיבא, „עקיבא“, (עיין בסנהדרין לח: סז: ומנחות פט.). אף על פי שרבי עקיבא היה חשוב יותר מרבי אלעזר בן עזריה, כמו שכתבו התוספות (כתובות קה). ע"ש. אלא להרמ"ה ודעימיה שרבי נתן היה רבו של רבן שמעון בן גמליאל ושל רבי, קשה שאיך קראוהו בשמו. וצריך לומר שלאחר מכן נתגדלו בתורה, ורבן שמעון בן גמליאל נעשה כתלמיד חבר לרבי נתן. וכן יש לומר לגבי רבי. וכבר כתבו התוספות יבמות (נז:) שתלמיד חבר מותר לקרוא לרבו בשמו. ואף על פי שיש לומר שלא כתבו כן התוספות אלא כגון רב כהנא דלא הוה צריך לגמריה דרב, ונחשב כתלמיד חבר, וכמו שאמרו בבבא בתרא (סב.). (ועיין בעירובין טג. ובפירוש רש"י, ובספר יד מלאכי כלל תרסד), אך המהר"ש אלגאזי בספר גופי הלכות (סימן תקמ) הבין מדברי התוספות (יבמות נז:) שכל תלמיד חבר מותר לקרוא לרבו בשמו, וכן כתב הגאון רבי יצחק עטייה בספר זכות אבות (ריש אבות). ועוד שבשו"ת מהר"י קולון (שרש קסט) כתב, שרב כהנא לא היה נחשב אפילו כתלמיד חבר, ואפילו הכי קרא לרבו בשמו אבא. ע"ש. אך יש לומר דשאני שם „אבא“ שיש בו משמעות של חשיבות. עיין תוספות ישנים (יומא פז.). ומכל מקום כן עיקר שתלמיד חבר מותר לקרוא לרבו בשמו. (וכבר הארכתי בזה בשו"ת יביע אומר חלק א' חלק יורה דעה סימן יח. ע"ש.).

ואם כנים אנחנו בזה תנוח דעתינו במה שכתבו התוספות (בבא מציעא נ:.) דפשיטא להו שהכלל שהלכה כרבי מחבירו, הוא גם לגבי רבי נתן. וכן

כתב הרא"ש בפסקיו (קידושין פרק ג' סימן יא). והרי כתבו התוספות מנחות (לח.) בד"ה אלא, שהלכה כרבי מחבירו ולא מרבו. ע"ש. ומהאי טעמא כתבו בסדר תנאים ואמוראים (סימן כב), והכריתות (ימות עולם, שער ג' סימן ד'), שאין הלכה כרבי נגד רבן שמעון בן גמליאל אביו. וכן כתבו הרי"ף והרא"ש בגיטין (פרק הניזקין). וכן הסביר בשו"ת הרשב"ץ חלק א' (סימן כא), דלא קיימא לן כרבי נגד אביו, שהרי רבו היה, והלכה כרבי מחבירו, אבל לא מרבו. ע"ש. (וראה עוד באורך בספר יד מלאכי כלל רלח, ובשדי חמד מערכת ה' כלל לא). אולם לפי האמור ניהא שהפליג רבי בחכמה ונעשה כחבירו של רבי נתן. וכן כתב בפירוש רשב"ם (בבא בתרא עו.) וזו לשונו: רבי ורבי נתן סוף משנה, וחברים היו. ע"ש. ועיין עוד במהרש"א (בבא מציעא פו.). [ולפי המכואר בעירובין יג. ובכמה דוכתי שרבי מאיר היה רבו של רבי, לא נפלאה ולא רחוקה סברת הכריתות דרבי נתן קבל מרבי מאיר, שהרי רבי ורבי נתן חברים הם. אך המהר"ץ חיות בבא מציעא (מח:) והמלאכת יום טוב מנחות (ל:), והמחנה דן (יומא ד.) כתבו, שרבי נתן חבירו של רבי מאיר היה]. ועיין בירושלמי נדרים (פרק ו' הלכה ח'), שרבי שלח איגרת על ידי רבי נתן לחנניה בן אחי רבי יהושע. והרי במגילה (כח:) קיימא לן שאין להשתמש במי ששונה הלכות, וכל שכן להשתמש ברבו. ולפי מה שכתבנו ניהא. אך בלאו הכי יש לומר דהתם לאפרושי מאיסורא רבה היה, למנוע עיבור שנים בחוץ לארץ על ידי חנניה בן אחי רבי יהושע. ומה גם לפי מה שכתב בשו"ת בנין ציון (סימן פג), שאין איסור להשתמש במי ששונה הלכות אלא רק בדבר שיש בו משום עבדות, שיש בזה משום בזיון כבוד התורה, כגון להרכיבו על כתפו וכו'. ע"ש. ועיין בכתובות (נב.) שאמר רבי נתן שאלתי את סומכוס, והרי סומכוס תלמידו של רבי מאיר, (עירובין יג: וקידושין נב:), ואיך ישאל ממנו רבי נתן. ועיין במה שכתבנו לעיל (הוריות יא:). ועיין עוד בזהר חדש (דף קג ע"א), רבי נתן שאיל לרבי יוסי בר חנינא, ובתוספות נזיר (כמ.) ששני רבי יוסי בר חנינא היו, והקדמון שבהם היה רבו של רבי יוחנן, ורבי יוחנן היה בסוף ימיו של רבי. עיין חולין (קלז:), ויומא (פב:). ויש ליישב גם כן על פי הנ"ל. ועיין להגאון מהר"ש אלגאזי בספר זהב שבא על מסכת שבת (לב:), שכתב, דלא מצינן למימר שרבי חזר על דברי רבי נתן, שרבי לא היה בזמן רבי נתן, שבסוף הוריות (יג:) אמר ליה רבי לאבוא מי אלו שמימיהם אנו שותים ושמותיהם אין אנו מזכירים. ע"ש. ובאמת ששאלה זו שאל רבי שמעון ברבי את אביו רבי, וגם לא קאי ארבי נתן אלא אדרכי מאיר. ועוד דאשתמיטתיה גמרא מפורשת בבבא בתרא (קלא:), שאמר ליה רבי לרבי נתן, ובירושלמי (פרק ד' דכתובות), אמר ליה רבן שמעון בן גמליאל לרבי קפחת את נתן הבבלי וכו'. ומהר"ש אלגאזי עצמו בספר תאווה לעינים (דף נד ע"א) כתב להיפך. ע"ש.

והנה בספרי (סוף פרשת שלח), ובמנחות (מד.) אמר רבי נתן אין לך כל מצוה ומצוה שבתורה שאין מתן שכרה בצדה, צא ולמד ממצות ציצית, מעשה באדם אחד וכו', ובאה ועמדה בבית מדרשו של רבי חייא וכו'. וכתבו התוספות במנחות שם, לבית מדרשו של רבי חייא, אינו רבי חייא, שהרי רבי נתן היה חשוב מרבי, ולא היה מביא ראיה מרבי חייא, ובתוספתא גרסינן לבית מדרשו של רבי מאיר. ע"כ. ובמרדכי (הלכות ציצית סימן תתקנא) כתב, "בבית מדרשו של רבי". והנה לפי מה שכתב רש"י ביומא (ממ.) דרבי יהושע בן לוי לא הוה קשיש מרבי חנינא, מדקאמר התיר, "רבי חנינא", ולא היה דרך הזקנים לומר על הצעירים מהם, "רבי", והיה לו לומר, "התיר חנינא". ע"ש. (ועיין עוד בפירוש רש"י גיטין יב: אמר רבי אלעזר, אמרנו לו למאיר גרסינן, שלפי שחבירו היה לא היה קוראו רבי מאיר). אם כן איך היה רבי נתן קורא לרבי בתואר, "רבי", והיה לו לקרוא בשמו, "יהודה". אולם התוספות בשבועות (מז.) כתבו, דאשכחן רב שקרא לתלמידיו, "רבותינו", כמו שאמרו בשבת (קמז:). ע"ש. ועיין עוד בחידושי המהר"ץ חיות יומא שם, ובספר יד מלאכי (כלל רלה), ובסדר הדורות (ערך ריב"ל אות ו'), ובספר אהל ישרים (מערכת י' אות ג'), ובספר בן יוחאי (שער ו' דלת פ'). ועיקר הוכחת הגמרא נראה ממה שאמר לי התיר רבי חנינא, שהיה זקוק להוראתו ולומר שמועה מפיו. [ואגב יש לי להעיר בזה על דברי מרן החיד"א בספר יעיר אזן (מערכת ס' אות ב') שכתב, ומצאתי בספרי סוף פרשת שלח, שבאה ועמדה בבית מדרשו של רבי חייא, ומוכח שלא רבי שמעון חיבר ספרי, ואתי שפיר מה שכתב הרמב"ם שרב חיבר ספרי. ע"כ. וכן כתב בשם הגדולים (מערכת ספרים, ספרי, אות סא). וכן כתב הרה"ג רבי אברהם בן הגר"א בספר רב פעלים (אות ספרא וספרי). וכן כתב בספר בן יוחאי (שער ז' מענה קכט ד"ה ספרא וספרי). ע"ש. ונעלם מכולם דברי התוספות (מנחות מד.) דלא גרסינן רבי חייא אלא רבי מאיר כדאיתא בתוספתא. ושוב ראיתי מה שכתב החיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סימן מז), שדחה דברי התוספות מנחות הנ"ל, דרבי נתן לא מייתי ראיה מרבי חייא אלא ממעשה שהיה. ע"ש. ואכתי לא איפרק מחולשא שבימי רבי רבו של רבי חייא כבר היה לו לרבי חייא בית מדרש קבוע לעצמו. ויש ליישב]. ועיין בפירוש רש"י יומא (פד סע"א) שגורם בגמרא שם: "אמר רבי אלעזר בן עזריה משום רבי מתיא בן חרש". ובאבות דרבי נתן (ריש פרק א') קורא רבי מתיא בן חרש לרבי נתן, "רבי". והרי רבי אלעזר בן עזריה חבירו של רבי עקיבא (תוספות כתובות קה.). ומדקאמר רבי אלעזר בן עזריה בשמו של רבי מתיא בן חרש, משמע שהיה גדול ממנו, וביום שמת רבי עקיבא נולד רבי, כמו שאמרו בקידושין (עב: *).

*) ואציגה נא בזה דברי הגמרא בקידושין (עב:), דאמר מר כשמת רבי עקיבא נולד רבי, כשמת רבי נולד רב יהודה, כשמת רב יהודה נולד רבא, כשמת רבא נולד רב אשי, ללמדך

ואם כן איך יתכן שרבי נתן יהיה חברו של רבי. ולפי מה שכתבנו לעיל נראה, דאשכחן שהרב קורא לתלמידו „רבי“. (ועיין באבות דרבי נתן שם, שרבי מתיא בן חרש קורא גם לרבי יאשיה „רבי“, ואומר לו אף על פי שאתה רבי ואני תלמידך וכו'). ורבי יאשיה שהיה בר פלוגתיה דרבי יונתן היה בימי רבי שמעון ברבי. עיין בתוספות ישנים יומא נז: ובברכי יוסף אורח חיים סימן קלמ. וצע"ק). ומכל מקום נראה שנוסחת הגמרא שלפנינו ביומא פד. „אמר רבי ישמעאל ברבי יוסי משום רבי מתיא בן חרש“, יותר נכונה, שרבי מתיא בן חרש היה יותר מאוחר בזמן, עיין יומא (פו). שאל רבי מתיא בן חרש את רבי אלעזר בן עזריה. ועיין מעילה (יז). ששאל גם כן לרבי שמעון. וכ"כ הרש"ש יומא שם.

שאר צדיק נפטר מן העולם עד שנברא צדיק כמותו, שנאמר וזרח השמש ובא השמש, עד שלא כבתה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל הרמתי, שנאמר וזרחה אלהים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ה'. ע"כ. ולכאורה מכאן קשה על מה שכתב הרמב"ם בהקדמתו לחיבורו היד החזקה: „ומכלל החכמים שקבלו מרבא, רב אשי ורבינא“. וחזר על זה להלן בזה הלשון: „נמצא מרב אשי עד משה רבינו ארבעים דורות, ואלו הם: (א) רב אשי מרבא, (ב) ורבא מרבה, (ג) ורבה מרב הונא, (ד) ורב הונא מרב ושמואל וכו'. ואיך יתכן שקיבל רב אשי מרבא, והלא ביום שמת רבא נולד רב אשי. וראיתי בספר הליכות עולם (שער ב' דף ח' ע"א) שעמד בזה, ותיירץ שהרמב"ם גורס בגמרא עד שלא מת רבא נולד רב אשי, כלומר שלא הספיק רבא להפטר מן העולם וכבר נולד רב אשי והיה ראוי למלאות מקומו, לקיים מה שנאמר וזרח השמש ובא השמש, והוא דומה למה שסיים, עד שלא שקעה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל הרמתי. עכ"ד. ובוזה נראה מה שמצינו בסוכה (כו.), אמר רב אשי גזירה שמא ירדם, אמר ליה אביי אלא הא דתניא וכו', והרי אביי נפטר לפני רבא, כמבואר בברכות (נו.), ובכתובות (סה.), ואיך יאמר אביי לרב אשי, אבל אם נאמר כדברי הרמב"ם נראה. והגאון רבי ישעיה ברלין בהגהותיו לסוכה, כתב ליישב דהיינו רב אשי הקדמון. ואכתי לא איפרק מחולשא, שהרי רב אשי הקדמון היה בזמן רבי ורבי חנינא, עיין גיטין (ל"ט ע"ב) אמר רבי חנינא אמר רב אשי אמר רבי. ובבבא בתרא (כה:) אמר ליה רבי חנינא לרב אשי, כגון אתון דיתביתו בצפונה דארץ ישראל אדרימו וכו'. ובשבת (עא:) אמר רבי חייא בר אבא, סח לי רב אשי משמיה דרבי יהושע בן לוי. ורבי חייא בר אבא תלמיד רבי יוחנן חברו של רב. ועיין בשבת (ס:) אמר רב הונא אמר רב אשי. ורב הונא נפטר לפני רב יהודה (תוספות בכורות יד. ומנחות לו.), וביום שמת רב יהודה נולד רבא. ואביי ורבא היו בגיל אחד. (עיין ברכות מח.), ואם כן איך אמר ליה אביי לרב אשי. אבל לגירסת הרמב"ם נראה. גם בכתובות (קיא.), אמר ליה רבא לרב אשי אגון בסובלי חלאים מתנינן לה. ובהגהות הגאון רבי ישעיה ברלין כתב להגיה שאפשר שצריך לומר אמר ליה רבינא לרב אשי, שהרי כשמת רבא נולד רב אשי. ואינו מחזור. וכן במעילה (ג' ע"ב) אמר ליה רב אשי לרבא. ועוד מקומות. ועיין בתוספות עירובין (קב:) בד"ה אמר מר בריה דרב אשי, הוה קאימנא קמיה דרבא. ע"ש. ודו"ק.

גם במה שאמרו בגמרא שלנו ביום שמת רב יהודה נולד רבא, יש להעיר ממה שמצינו בבבא קמא (צז ע"א), אמר ליה רבא לרב יהודה לדידך דאמרת וכו'. (והגרי"ב כתב להגיה שצריך לומר אמר ליה רבה לרב יהודה, שהרי משמת רב יהודה נולד רבא. ואינו מחזור, דהא רבה היה תלמיד רב יהודה, וכן כתב הרמב"ם בהקדמתו לספר היד החזקה, ואם כן היה לו

ולכאורה יש להעיר במה שמצינו בכתובות (נח.) איתמר, רב ורבי נתן, חד אמר הלכה כרבי אלעזר בן עזריה וחד אמר אין הלכה כרבי אלעזר בן עזריה. והרי לשון „איתמר“ שייך לגבי מימרא של אמוראים, ואילו בתנאים שייך לשון תניא או תנו רבנן, וכמו שכתב בסדר הדורות (ערך רבי יהודה הנשיא אות ד'). ולגבי רבי נתן שהיה רבו של רבן שמעון בן גמליאל ורבי, לא יכון לשון „איתמר“ ואף רב תנא הוא ופליג. ומיהו מצינו ביומא (נז:), איתמר ר' יאשיה ור' יונתן חד אמר מערבין וחד אמר אין מערבין. וכתבו התוספות ישנים שם (ונדפס בדף נח סע"ב), שאף על פי שתנאים הם נקט בלשון מימרא, ונראה שהיו תנאים אחרונים כמו רבי חייא ורבי שמעון ברבי. ע"ש. והריטב"א בחידושו שם כתב, שמפני שלא נשנית מחלוקתם לא במשנה ולא בברייתא,

לומר לדידיה דמר דאמר, ולא בלשון נוכח. (וכמו שאמרו בברכות כז: ובבבא בתרא קנח:) ע"ש. ועיין במדרש רבה, פרשת ויגש (פרשה צד סימן ה'), שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו. ועיין ראש השנה (לא:), דלאו אורח ארעא לומר לרבו רבך אלא חבירך, אלמא שאינו חייב כל כך בכבוד רביה דרביה, וכדין תלמיד חבר שמותר לדבר עם הרב בלשון נוכח, כמ"ש בברכות ובבב"ב שם. ולכן אי גרסינן רבא נחא. וע' טירת כסף פרשת ויגש (דף עז ע"א). ע"ש. ושוב ראיתי מ"ש בס' אהלי יצחק (חולין קל:) בתוס' ד"ה אמר רבא. ודו"ק. וע"ע בסנהדרין (כט.) אמר רב יהודה, אמר ליה רבא וכו'. וע"ש. גם ביומא (עט.) אמר רבא אמר רב יהודה. ועיין פירוש רשב"ם בבא בתרא (קיד סע"ב) ד"ה משום. ע"ש. ועיין בפסחים (קד:), אמר ליה רב יהודה לרב יצחק בריה, זיל אמטי כלכלה דפירי לעולא, וחזי היכי מבדיל, לא אזל רב יצחק, ושדריה לאביי, כי אתא אביי אמר וכו'. כד אתא רב יצחק קמיה דאבהו רב יהודה, אמר ליה היכי אמר עולא, אמר ליה אנא לא אזלי אלא שדרייתה לאביי וכו', והרי אביי ורבא חברים היו בני גיל אחד (ברכות מח.), והיה אביי גדול בימי רב יהודה, שיאמרו שמועה מפיו (עיין פירוש רשב"ם שם). ומוכח גם כן כגירסת הרמב"ם הג"ל. ושוב ראיתי כן בהגהות מלא הרוצים (פסחים קד:). ע"ש. ועיין בסדר הדורות (מערכת עולא) שהקשה כן, והגיה בצ"ע. וע' למרן החיד"א בספר מחזיק ברכה א"ח (סי' קצט סק"ד). ודו"ק. [ועיין עוד להגאון רבי יצחק חי בוכבזה בספר לב ימים (מערכת ר' אות י'), שגם כן העיר בזה, וכתב שמכאן ראייה לנוסחת הרמב"ם הג"ל. והוסיף להוכיח כאמור מהגמרא בבא קמא (קו.), אלא אמר רבא וכו', אזל רב גמדיא ואמרה לשמעתא קמיה דרב אשי, אמר ליה וכו'. ומשמע שבו בפרק הלך רב גמדיא ואמרה קמיה דרב אשי, ומוכח שגם בעוד רבא חי, כבר היה רב אשי גבר בגוברין. ע"ש.] ויש להוסיף עוד לפי מה שכתב המהרש"א בבא מציעא (פו.), רבינא ורב אשי סוף הוראה, שנאמר אבינה לאחריתם, פירוש דרב אשי הוה קשיש מרבינא, ורבינא הוה בתראה טפי מרב אשי. ע"ש. ויש לסייעו מהגמרא עירובין (סג רע"א) שרבינא היה תלמיד חבר לרב אשי. (וכן אמרו שם, רבינא הוה יתיב קמיה דרב אשי, וכתבו התוספות שבועות מזו. שملשון זה משמע שהיה תלמידו. ע"ש.) וכן כתב רבינו המאירי (בהקדמתו לאבות עמוד מט), שרבינא היה בחור בימי רב אשי, והיה לו כתלמיד חבר, וחי אחריה הרבה. וכן כתב בספר הקבלה להראב"ד (עמוד צא). ע"ש. הנה תנאי דמסייעי ליה להמהרש"א. [ועיין בהרא"ש (פרק קמא דקידושין סימן טז), שרבינו יוסף טוב עלם בסדר תנאים ואמוראים כתב, רב אשי ורבינא הלכה כרבינא. וכן כתב בעל הלכות גדולות. ע"ש. ועיין בשו"ת חוט השני (סימן עח), ובשם הגדולים (ספרים,

אלא שהאמוראים היו מקובלים שנחלקו בזה, ואיתמר הכי כבי מדרשא מפי האמוראים, להכי קאמר לשון איתמר. ע"ש. והרה"ג רבי ישראל משה חזן בספרו איי הים על תשובות הגאונים (שערי תשובה סימן קפז, דף קח ע"א), נפק דק ואשכח, שדברי הריטב"א יש להם יסוד מוסד בתשובת הגאונים כתיבת יד בתשובה מיוחסת לרב שרירא גאון. ע"ש. ובוזה נחא מה שהעיר בסדר הדורות (ערך רבי יהודה הנשיא) הנ"ל, ממה שמצינו בעבודה זרה (ע"ה): איתמר רבי ורבי חייא וכו'. ועל פי דברי התוספות ישנים, וכן על פי דברי הריטב"א אתי שפיר. ומה שהקשה בספר יד מלאכי (כלל ה') על דברי התוספות ישנים, שהרי בכמה מקומות מובאים דברי רבי יאשיה ורבי יונתן בלשון ברייתא, לא קשיא מיד, שכוונתם פשוטה לפניו ששייך גם לשון איתמר לגבי תנאים אחרונים כרבי יאשיה ורבי יונתן, ולא באו לשלול תניא או תנו רבנן בדבריהם. וכן תירץ מרן החיד"א בספר יעיר און (מערכת א' אות לא). וכן כתב בספר גור אריה (דף קנה ע"ג, ובכללי אות ח'). ע"ש. וכן כתב בספר שיח יצחק יומא (בחידושי ונימוקיו על התוספות ישנים דף קסו ע"א). וזכה לכיין לדבריהם במכתב לחזקיהו (דף פא ע"ג). ע"ש. (ומרן החיד"א שם העמים בכוונת התוספות ישנים בסוף דבריהם שכיוונו למה שכתב בחי' הריטב"א. ואינו מוכרח). וגם לפי מה שכתב הגאון היד מלאכי שם טעם אחר ללשון איתמר בזה,

סוף מערכת ס'. ע"ש. והרי בברכות (טו. כ: לג רע"ב) אמר ליה רבינא לרבא, וכן בכמה מקומות בש"ס. ובפסחים (יב:) איתיביה רבינא לרבא וכו', ובגיטין (עג.) איתיביה רבינא לרבא וכו', אמר ליה רבא וכו'. ובברכות (לח.), ובבבא בתרא (טז סע"ב), יתיב רבינא קמיה דרבא, משמע שהיה תלמידו, וכמו שכתבו התוספות שבועות (מו). הנ"ל. וכן כתב הרא"ש חולין (פרק ג' סוף סימן כג), שרבינא היה תלמיד חבר לרבא. ואם איתא שביום שמת רבא ממש נולד רב אשי, איך יתכן לומר שרב אשי קשיש מרבינא, בשעה שרבינא היה נושא ונותן עם רבא. אלא ודאי שיש לגרוס כנוסחת הרמב"ם. ושוב מצאתי כן בסדר הדורות (מערכת רב אשי אות ב'), ושכן כתב השארית יוסף (דף לד ע"ב). ע"ש. ועד בשחק נאמן. והרב המוציא לאור של סדר הדורות ר' נפתלי משכיל לאיתן, הביא בהערה שם בשם אביו הגאון (בעל מצפה איתן ויד אברהם וכו'), שהרמב"ם היה גורס, ביום שמת רב יהודה נולד רבה, ביום שמת רבה נולד רב אשי. ובוזה ניתא ההיא דסוכה (כו). אמר ליה אבבי לרב אשי. ובמעילה (ג:) אמר ליה רב אשי לרבא וכו'. ע"ש. ועמו הסליחה, שהרי רבה תלמיד רב יהודה הוא, כמו שכתב הרמב"ם בהקדמתו הנ"ל, שרבה ורב יוסף קבלו מרב הונא ורב יהודה. (וידוע שרב הונא נפטר קודם רב יהודה, כמו שכתבו התוספות מנחות לו. ובכורות יד. ואם לא ראה רבה את רב יהודה, כל שכן שלא ראה את רב הונא). אלא ודאי דליתא. ועיין להגאון רבי יצחק עטייה בספר רוב דגן (יומא גג.) שכתב, דתרי רבא הוו. ע"ש. ואין דבריו מוכרחים. (ויש להשיב ג"כ על דבריו). ועיין עוד בספר משק ביתי (סימן תקפ). ואכמ"ל. [ושו"ר בגופי הלכות (סי' קכא) בשם תוס' הרא"ש (פרק הזהב) שו', ששלשה רבינא היו, אחד תלמיד חבר לרב אשי, ואחד בן אחותו של זה, ואחד שהיה בימי רבא. ע"ש. וכן מתבאר בספר כריתות (ימות עולם שער ב אות א). וע"ע בתוס' והרא"ש חולין (מת.), ובאהלי יצחק ע"ז (כב.). ודו"ק].

משום שבו כפרק לא מסיימי אינו סברת רבי יאשיה ואינו סברת רבי יונתן, ואילו בכרייתא תמיד מיוחסים הדברים למי שאמרם, רבי פלוני אומר ורבי פלוני אומר. ע"ש. ואף טעם זה שייך בההיא דכתובות (נה). הנ"ל. אולם בתוספות מנחות (ל' סע"ב) הגירסא שלהם בכתובות (נה), היא, רב זר' יונתן. ובהנהות מלאכת יום טוב למנחות שם, כתב, שכן הגירסא הנכונה, שהרי רבי נתן חבירו של רבי מאיר, ולא היו מקדימים לו את רב. ע"ש. ויש לדחות לפי מה שכתבנו לעיל (הוריות ג:), שאין הגמרא מקפידה על כך. ואפשר עוד לפי מה שכתב הרדב"ז, וכן בספר בן יהודע (עירובין גג). ד"ה ויהי בימי אמרפל, דהיכא דקאמר בגמרא חד אמר וחד אמר, (ולא מסיימי), המימרא הראשונה לחכם הראשון, והשניה לשני. ע"ש. ולפי זה עדיף טפי למינקט ברישא חד אמר הלכה כרבי אלעזר בן עזריה, בלשון חיוב, וחד אמר אין הלכה כרבי אלעזר בן עזריה, ולא להיפך. ודו"ק. (ובאמת שגם אם הגירסא רבי יונתן, אכתי הרי בודאי דהוה קשיש מרב. ואם נאמר כמו שכתב בסדר תנאים ואמוראים וסיעתו, שרב חי שלש מאות שנה, ובעל כרחך שתחלת שנותיו בימי התנאים, (עיין חולין צה:), בלאו הכי ניהא מה שהקדימו לרבי נתן. ועיין במש"כ לעיל בהוריות (ג:).

ואנבי הרואה להגאון רד"ל (במכאז לפרקי דרבי אליעזר אות מה) שכתב, מתם רבי נתן התנא שנזכר בש"ס הוא חבירו של רבי מאיר, וקמן ממנו, כי לא היה זקן אף בימי רבי, שרבי קראו נתן הבבלי בשמו. אלא דמהא דאמרינן בבבא מציעא (נב:), במחלוקת של רבי אליעזר וחכמים בדין תנורו של עכנאי, אשכחיה רבי נתן לאליהו וכו', משמע שהיה עוד רבי נתן בימי רבי אליעזר. גם הרמב"ן בספר המצות בהוספות שהוסיף במצות עשה (עשין ד'), הביא הנוסחא בספרי (פרשת ראה) שרבי נתן יצא עם רבי מתיא בן חרש ורבי יהודה בן בתירא ורבי חנניה בן אחי רבי יהושע לחוץ לארץ. ע"כ. ולפי זה יש ליישב מה שמצינו בכרייתא (בבא בתרא מו:), רבי נתן אומר איוב בימי מלכות שבא היה וכו', ויש אומרים איוב בימי יעקב היה. והוקשה לתוספות שם, שהרי בהוריות (יג:) אמרינן, שקנסו את הבע"ט ורבי נתן, דלא נימא שמעתתא מפומייהו, ואסיקו לרבי מאיר אחרים, ולרבי נתן יש אומרים. ואם כן היכי פליגי הכא רבי נתן עם יש אומרים שהוא רבי נתן עצמו. ותירצו שצריך לומר דהני יש אומרים לאו היינו רבי נתן. ע"ש. וכיוצא בזה בגיטין (יד:) רבי נתן ורבי יעקב אומרים יחזרו ליורשי משלח, ויש אומרים ליורשי מי שנשתלחו לו. וכן שם (כז:). ע"ש. ולפי דברי הרד"ל הנ"ל ששני רבי נתן היו, יש לומר שרבי נתן שבכרייתא הנ"ל הוא הראשון, ויש אומרים היינו רבי נתן האחרון דאסיקו שמיה יש אומרים. ובספר יד מלאכי (כלל תקפד) הביא בשם חידושי הריטב"א (יומא כז:) דההיא דבבא בתרא (מו:) אפשר שנאמרה קודם המעשה של הוריות

שקראוהו יש אומרים. וע"ש. ועיין עוד כתוספות בבא בתרא (צג:), ובפתח עינים שם, ובספר אבן ציון (סימן ה' אות א'). ע"ש. אולם אין דברי הרד"ל מוכרחים, שיש לומר כי מה שמצא רבי נתן לאלהה, היינו לאחר זמן, ולכן אמר מאי קא עביד קודשא בריך הוא „בההיא" שעתא. ומה שהביא עוד מספרי (פרשת ראה) לפי גירסת הרמב"ן, הנה גם בירושלמי (פרק קמא דסנהדרין הלכה ב', ופרק ו' דנדרים הלכה ח') איתא, ששלח רבי איגרת עם רבי נתן לרבי חנניה בן אחי רבי יהושע, ואם כן הרי קול ושוברו עמו, דמוכח שהיה בזמן רבי. וכן כתב בחידושי המהר"ן חיות שבועות (לה:). ע"ש. (ועיין עוד בספר שדה יצחק יומא לז.). והן אמת כי בנדה (כד:) מבואר, דרבי חנניה בן אחי רבי יהושע קבל מפי דודו רבי יהושע, והיה בימי רבן גמליאל ורבי יהושע. ועיין בירושלמי כתובות (פרק ב' הלכה ו'), גבי כנתיה דמר שמואל דאשתביין, אמרין לרבי שמעון בר אבא (הכהן), איטפל בקרובתך, נסיב לקדמייתא ומתה, נסיב לתנינא ומתה, למה, בגין דשקרינן? ח"ו לא שקרון, אלא מן הטאת דחנניה בן אחי רבי יהושע שעיקר השנה בחוץ לארץ. וכתב בשנות אליהו כשם הגר"א, משום שכנות שמואל היו בנות שלש שנים ויום אחד, ורק מחמת שחנניה עיבר השנה יצא שלא הגיעו לגיל שלש שנים, וחשבו שאף שנבעלו בתוליהן חוזרות, אבל האמת שחנניה עיבר השנה שלא כדון וכו'. ע"ש. (וכן הובא בספר קול אליהו להגר"א אות ריט). ומרן החיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סימן לד) בד"ה ודע, הביא פירוש זה בשם הרב ברכת הזבח, וכתב ודברים אלו הם לפי המונח שכנות שמואל היו בזמן שחנניה עיבר שנים בחוץ לארץ, ואינו כן, שחנניה היה בימי רבן גמליאל ורבי יהושע, כמבואר בנדה (כד:), ואם כן יש כמה דורות מהזמן ההוא עד זמן בנותיו של שמואל. ומה שאמרו בירושלמי (פרק ו' דנדרים) דרבי שלח איגרת עם רבי נתן לחנניה בן אחי רבי יהושע, נראה שהוא טעות סופר, וצריך לומר רבן גמליאל שלח האיגרת, וכמו שהביא הנוסחא הזאת בספר יוחסין וכו'. עכת"ד. וכן בהגהות הגאון רבי מתתיה שמואלשון עירובין (ו:): דחה הפירוש בירושלמי כתובות הנ"ל, מטעם האמור, שיש כמה דורות בין דורו של חנניה לבנותיו של שמואל. ע"ש. ולא זכר שר שקדמו החיד"א. ונמצא לפי זה שרבי נתן היה בזמן רבן גמליאל, וכדברי הרד"ל הנ"ל. וגם זה תואם למה שכתב רבינו ירוחם בשם הרמ"ה, דרבי נתן רביה דרבי ורביה דרבן שמעון בן גמליאל הוה. וצ"ע. ואמנם ראיתי להגאון מלבי"ם בספר ארצות החיים (סימן א' ס"ק כב) שכתב, ואף על גב דרבי פליג על רבי נתן, כבר כתב רבינו ירוחם הלכות יבום וחליצה בשם הרמ"ה, רבי ורבי נתן הלכה כרבי נתן משום דהוה רביה דרבי ורביה דאבוא (רבן שמעון בן גמליאל). ומיהו מה שכתב רביה דאבוא, נראה שהוא טעות סופר, שהרי בהוריות (ג:) אמרו, רבן שמעון בן גמליאל נשיא, ורבי נתן אב בית דין, אלא צריך לומר חבריה דאבוא. עכ"ד.

(ועיין עוד להגאון מלבי"ם בארצות החיים חלק ב' סימן לא, דף לג ע"ד. ודו"ק).
 וכן ראיתי עוד להגאון רבי חיים פלאג'י בשו"ת לב חיים חלק א' (ריש סימן עג)
 בד"ה אלא דבעיקר דברי רבינו ירוחם וכו', שתמה גם כן על מה שכתב רבינו
 ירוחם בשם הרמ"ה, דרבי נתן רביה דאבוה דרבי, שהרי רבן שמעון בן גמליאל
 נשיא ורבי נתן אב בית דין, (ושוב מצא שכן תמה מר זקנו החקרי לב). ואפשר
 שהוא טעות סופר, וצריך לומר וחבריה דאבוה דרבי. כי ידוע לכל שספר רבינו
 ירוחם נפלו בו הרבה טעויות, וכמו שהביא בספר יד מלאכי וכו'. ע"ש. אולם
 לפי מה שכתבנו לעיל יש מקום עדיין ליישב דברי רבינו ירוחם בשם הרמ"ה,
 מבלי להגיה בו „וחבריה“ במקום „ורביה“, כי רבן שמעון בן גמליאל ירש
 הנשיאות מאבותיו, והרי לכל הדעות רבי מאיר שהיה החכם בדור רבן שמעון
 בן גמליאל, (וכן בגימין מז. רבי מאיר חכם וסופר), היה גדול מרבן שמעון בן
 גמליאל, כי רבן שמעון בן גמליאל אמר הלכה בשם רבי מאיר, וכנ"ל. והוא
 הדין לגבי רבי נתן. ועיין בספר מקנה אברהם (כלל קלד ושפ"ג). וכעת אמ"א.
 והן עתה ראיתי בספר תולדות תנאים ואמוראים (ערך רבי נתן), שכתב וזו
 לשונו: ומה שכתב בסדר תנאים ואמוראים (צריך לומר בספר כריתות כנ"ל),
 שרבי ורבי נתן קבלו מרבי מאיר, טעות סופר הוא, וצריך לומר רבי קבל מרבי
 נתן ורבי מאיר. ע"כ. וכן כתב בהקדמה (דף ח' ע"ב). ואינו מוכרח, שהרי מבואר
 גם בפירוש רשב"ם (בבא בתרא עו.) דרבי נתן חבירו של רבי. ומה שאמרו
 במכילתא (פרשת בא פ"ו) ^{דפלוני רבי} (דפלוני רבי) יאשיה ורבי נתן, ורבי יאשיה נזכר
 קודם, אע"פ שהיה בדורו של רבי שמעון ברבי, כמו שכתבו התוספות ישנים
 (יומא נז:), ואילו רבי נתן רביה דרבי, לפי מה שכתב הרמ"ה, נראה שמלבד
 מה שכתבנו לעיל בהוריות (ג:) דאשכחן שמקדים אף את תלמיד תלמידו של
 הרב, נראה שהוא טעות סופר במכילתא וצריך לומר רבי יונתן, וכן הוא בספרי
 (פרשת בהעלותך ופרשת פנחס) על אותו ענין. ע"ש. ועיין בספר מהרת המים
 (מערכת י' אות א') שתמה על דברי התוספות ישנים הנ"ל, שבמנחות (נז:)
 מוכח שרבי יאשיה ורבי יונתן היו תלמידי רבי ישמעאל, שהיה חבירו של
 רבי עקיבא. וכן כתב מרן בכללי הגמרא (דף קטו ע"ב). וכן כתב בספר כריתות,
 שרבי יאשיה ורבי יונתן היו חברים לרבי מאיר. עכת"ה. וכבר קדמו בסדר
 הדורות (ערך רבי יאשיה). ע"ש. ולפי מה שכתב המצפה איתן (בכללים שבסוף
 חידושי לברכות) שרבי יאשיה ורבי יונתן שנים היו, אתי שפיר. ועיין בספר
 נחמד למראה חלק ג' (דף נט ע"ד). וכעת אמ"א. ועיין בשו"ת כסא שלמה
 לניאדו (סימן א'), ובספר תקפו של נס חלק ב' (דף לט ע"א). וכעת עמד קנה
 במקומו, ואי"ה לכשאפנה אשנה פרק זה. נקי נדר. ועוד חזון למועד.